

Christelijke Hogeschool Ede

Ben ik anders dan anderen??!

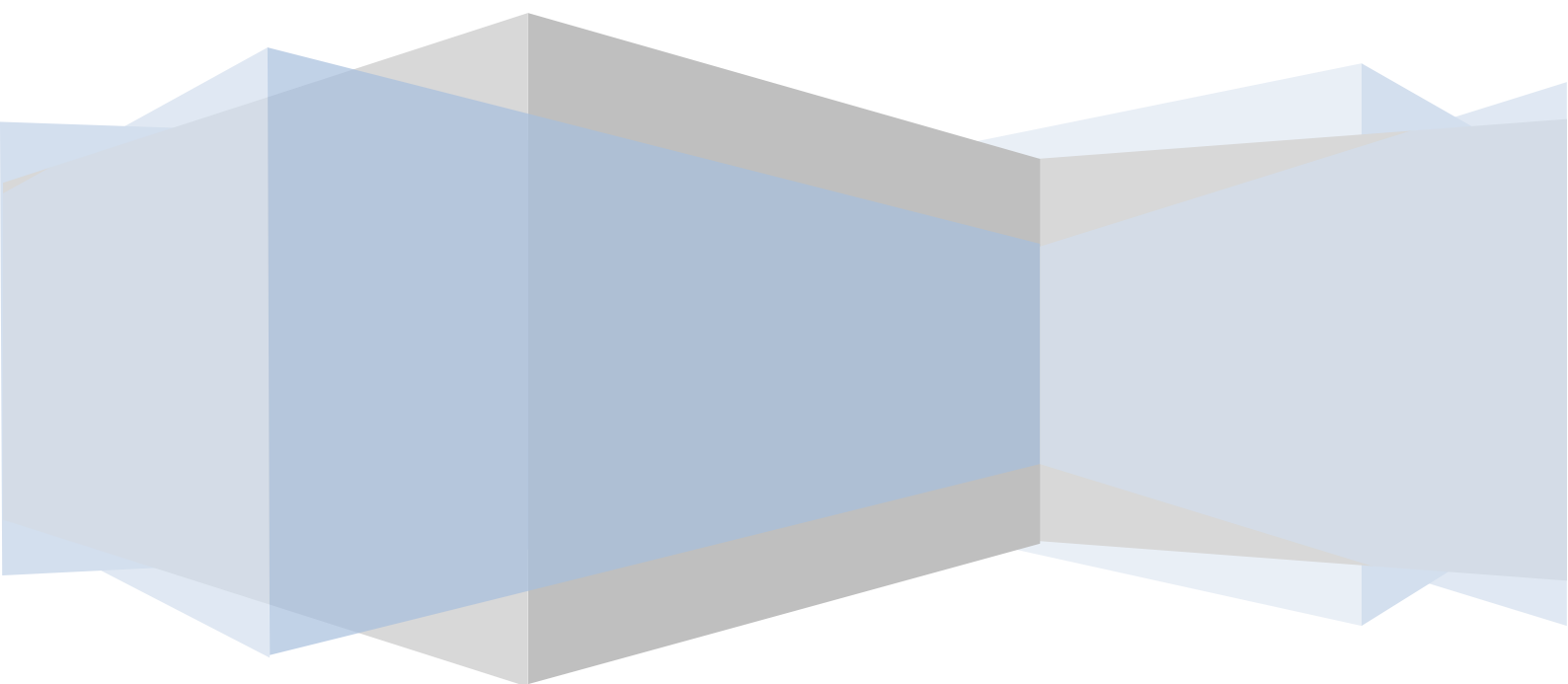
Zelfbeeld, leerstoornis en kindertekening

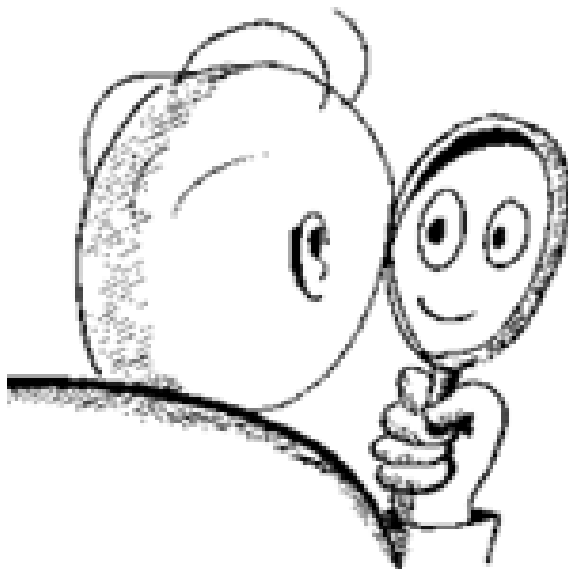
Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/2013

<i>Titel:</i>	<i>Ben ik anders dan anderen??!</i>
<i>Ondertitel:</i>	<i>Zelfbeeld, leerstoornis en kindertekening</i>
<i>Datum:</i>	<i>31-05-2013</i>
<i>Onderzoek van:</i>	<i>Marleen Mijs</i>
<i>Studentnummer:</i>	<i>090143</i>
<i>Onderwijsinstelling:</i>	<i>Christelijke Hogeschool Ede</i>
<i>Opleiding:</i>	<i>Leraar basisonderwijs (LBA)</i>
<i>Begeleidster:</i>	<i>Annemarie ten Have</i>

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Voorwoord

Vol trots presenteer ik u mijn afstudeeronderzoek.

Het onderzoek waar ik het afgelopen jaar aan heb gewerkt. Eerst vanuit de theorie op school en later in de praktijk op stage.

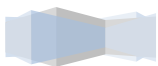
Op zoek naar een onderwerp voor mijn afstudeeronderzoek werd ik getrokken door de kindertekeningen. Vorig jaar heb ik stage gelopen in groep 1/2. Mijn stagementor van toen was erg geïnteresseerd in kindertekeningen en kon hier ook informatie uit halen. Dat wilde ik natuurlijk ook kunnen. Één ding stond al vast voor mijn onderwerp. Ik moet er op één of andere manier kindertekeningen aan kunnen koppelen. In mijn derde jaar heb ik de minor Vroeg Engels gevolgd en ik was nu wel toe aan iets pedagogisch.

Wat kun je aflezen uit kindertekeningen wat vanuit de theorie nog niet 100% zeker is? Naar verschillende denksporen te hebben bewandeld kwam ik bij het zelfbeeld van kinderen in combinatie met leerstoornissen. Hoe zit het met het zelfbeeld van kinderen? Wat is dat precies? En hoe zit het met het zelfbeeld bij kinderen met een leerstoornis? Is het mogelijk om het zelfbeeld van kinderen af te lezen van kindertekeningen?

Daarom de titel:

Ben ik anders dan anderen??!

Een onderzoek naar het zelfbeeld van kinderen met een leerstoornis en kinderen die deze niet hebben met behulp van kindertekeningen.

Samenvatting

Zelfbeeld, leerstoornis en kindertekening. De drie onderwerpen die centraal staan in dit afstudeeronderzoek. Deze drie onderwerpen samen hebben geleid tot de volgende probleemstelling en onderzoeksvraag.

Probleemstelling

De kinderen met een leerstoornis. Hoe denken die over zichzelf? Is het zelfbeeld wat ze hebben gelijk aan de kinderen zonder leerstoornis of hebben ze juist een verhoogd risico op een negatief zelfbeeld? Als leerkracht wil men ieder kind op pedagogisch en didactisch gebied zoveel mogelijk ondersteunen. Om dit te kunnen doen, heeft men inzicht nodig in het zelfbeeld van de kinderen in de klas. Het zou wel erg handig zijn als men het zelfbeeld van de kinderen in de klas kan aflezen uit de tekeningen die het maakt. Is dit wel mogelijk?

Onderzoeksvraag

Is er verschil in het zelfbeeld van kinderen met een leerstoornis en kinderen die deze niet hebben?

Plan van aanpak

Als eerst komt de verdieping vanuit de literatuur. Vanuit de literatuur is het praktijkonderzoek vorm gegeven. Het praktijkonderzoek is uitgevoerd op CNS Zomerland te Stellendam. De onderzoeksgroep bestond uit tien kinderen met een leerstoornis en tien kinderen zonder leerstoornis verspreid over de groepen 4 t/m 8. Deze kinderen zijn onderzocht met behulp van kindertekeningen en een enquête. Ook is er onderzoek uitgevoerd onder de leerkrachten van CNS Zomerland met behulp van een enquête.

Na het uitvoeren van het praktijkonderzoek zijn de gegevens geanalyseerd en zijn deze beschreven in het praktijkdeel van dit afstudeeronderzoek.

Conclusies

Vanuit het onderzoek blijkt dat het mogelijk is om het zelfbeeld van kinderen af te lezen uit kindertekeningen. Dit kan met zekerheid gezegd worden, doordat de analyses van de tekeningen zijn vergeleken met de analyses van het zelfbeeld vanuit de enquête. Bij zeventien kinderen waren deze twee analyses gelijk en bij maar drie kinderen weken deze twee analyses van elkaar af. Dit betekent dat het mogelijk is om het zelfbeeld uit kindertekeningen af te lezen.

Verder kan er geconcludeerd worden dat er onder kinderen met een leerstoornis meer negatieve zelfbeelden bestaan dan onder kinderen zonder leerstoornis.

Inhoudsopgave

Voorwoord	2
Samenvatting	3
Inleiding.....	6
Theoriedeel	7
1. Wat houdt het zelfbeeld in bij kinderen?	7
1.1 Het zelfbeeld vanuit praktisch oogpunt	7
1.2 Het zelfbeeld vanuit theoretisch oogpunt.....	7
1.3 Wat is de invloed van het zelfbeeld op een kind?	8
1.4 Hoe kun men als leerkracht bijdragen aan het zelfbeeld van kinderen?	10
2. Wat houdt de psychologie van kindertekeningen in?	12
2.1 Kinderen en tekenen	12
2.2 Tekenontwikkeling van kinderen in de basisschoolleeftijd	12
2.3 Zelfbeeld in kindertekeningen.....	14
2.4 Analyseren van kindertekeningen	15
3. Wat is een leerstoornis?	19
3.1 Leerstoornissen	19
3.2 Leerstoornissen en het zelfbeeld	19
4. Conclusie.....	21
4.1 Wat houdt het zelfbeeld bij kinderen in?.....	21
4.2 Wat houdt de psychologie van kindertekeningen in?	21
4.3 Wat is een leerstoornis?.....	21
4.4 Hypothese	21
5. Opzet praktijkonderzoek	22
5.1 Kindertekeningen	22
5.2 Leerkrachten onderzoek.....	22
Praktijkdeel	23
7. Zelfbeeld van kinderen uit kindertekeningen.....	23
7.1 Analyse kindertekeningen	23
7.2 Analyse enquête.....	26
7.3 Conclusie	28
8. Kindertekeningen en de expertise van de leerkracht.....	31
8.1 Competentieprofiel	31
8.2 Samenvatting kennis voor leerkracht.....	31
9. CNS Zomerland en het zelfbeeld	33
9.1 Antwoorden gesloten stellingen	33
9.2 Antwoorden open Stellingen.....	34
9.3 Conclusie	36
10. Conclusies praktijkdeel	37
10.1 Zelfbeeld van kinderen uit kindertekeningen	37
10.2 Kindertekeningen en de expertise van de leerkracht	37
10.3 CNS Zomerland en het zelfbeeld.....	38
11. Discussie	39
11.1 Ontdekkingen	39
11.2 Evaluatie	39
11.3 Nieuwe onderzoeksvragen	39
12. Aanbevelingen	40

Bibliografie	41
Nawoord	42
Bijlagen.....	43
Bijlage 1	44
Positief zelfbeeld	44
Negatief zelfbeeld	44
Bijlage 2	45
Enquête kinderen	45
Nakijksleutel	46
Bijlage 3	47
Enquête leerkrachten.....	47
Bijlage 4	48
Tekeningen kind met negatief zelfbeeld	48
Bijlage 5	49
Tekeningen kind met positief zelfbeeld	49

Inleiding

In het voorwoord is de probleemstelling en de onderzoeksvraag van dit onderzoek benoemt. Om u nog meer inzicht te geven in het onderzoek worden de praktijkvraag en deelvragen hieronder beschreven. De onderzoeksvraag en probleemstelling staan hier ook benoemt, zodat het verband met de praktijkvraag en deelvragen te zien is.

Probleemstelling

De kinderen met een leerstoornis. Hoe denken die over zichzelf? Is het zelfbeeld wat ze hebben gelijk aan de kinderen zonder leerstoornis of hebben ze juist een verhoogd risico op een negatief zelfbeeld? Als leerkracht wil men iedere kind op pedagogisch en didactisch gebied zoveel mogelijk ondersteunen. Om een kind op pedagogisch gebied te kunnen ondersteunen heeft men inzicht nodig in het zelfbeeld van de kinderen in de klas. Het zou wel erg handig zijn als men het zelfbeeld van de kinderen in de klas kan aflezen uit de tekeningen die het maakt. Is dit wel mogelijk?

Onderzoeksvraag

Is er verschil in het zelfbeeld van kinderen met een leerstoornis en kinderen die deze niet hebben?

Praktijkvraag

Is het zelfbeeld van kinderen af te lezen uit kindertekeningen en wat vraagt dit van de expertise van de leerkracht?

Deelvragen

Literatuuronderzoek

1. Wat houdt het zelfbeeld in bij kinderen?
2. Wat houdt de psychologie van kindertekeningen in?
3. Wat is een leerstoornis?

Praktijkonderzoek

1. Is er verschil in het zelfbeeld van kinderen met een leerstoornis en kinderen die dit niet hebben?
2. Wat vraagt het afnemen en het analyseren van het zelfbeeld van kinderen met behulp van kindertekeningen van de expertise van de leerkracht?
3. Wat weten de leerkrachten van CNS Zomerland van het zelfbeeld en hoe houden ze hier rekening mee?

In het theoriedeel worden de vragen van het literatuuronderzoek beantwoord. Aan het einde van dit deel worden de conclusies naar aanleiding van het literatuuronderzoek en de hypothese voor het praktijkonderzoek weergegeven. Hierna wordt de praktijkopzet beschreven. Hierin is te zien hoe het praktijk onderzoek zal verlopen. Na de praktijkopzet volgt het praktijkdeel. In het praktijkdeel worden de analyses en conclusies van het praktijk onderzoek weergegeven, gevolgd door een samenvatting van deze analyses en conclusies. Het praktijkdeel wordt afgesloten met de discussie en aanbevelingen rondom het onderzoek. Hierop volgt de bibliografie waarin de boeken, artikelen en sites worden weergegeven die zijn gebruikt voor dit onderzoek. Dit document wordt afgesloten met het nawoord.

Theoriedeel

1. Wat houdt het zelfbeeld in bij kinderen?

In dit hoofdstuk zullen de volgende dingen worden besproken: een algemene definitie/beschrijving van het zelfbeeld, de theorieën van verschillende psychologen op het zelfbeeld, wat de invloed van het zelfbeeld op een kind is en ten slotte hoe men als leerkracht kan bijdragen aan het zelfbeeld van een leerling.

Op het internet staat een imago-test. Met deze test kan men gemakkelijk ontdekken wat het eigen zelfbeeld is. Erg leuk om te doen! Jammer genoeg niet geschikt voor kinderen. Neem snel een kijkje:

<http://www.imagotest.nl/>

1.1 Het zelfbeeld vanuit praktisch oogpunt

‘Het zelfbeeld is wat iemand van zichzelf vindt op lichamelijk, emotioneel, sociaal en cognitief vlak.’

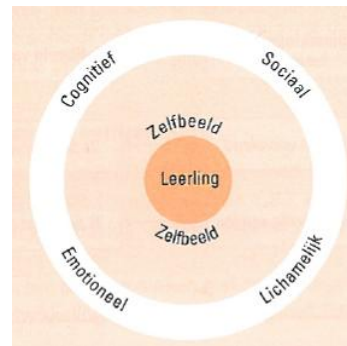
(Janssens & Woltjer, Hoe ga je om met kinderen op school? competenties in de praktijk, 2006, p. 30)

‘In de loop van hun ontwikkeling gaan kinderen zichzelf zien en ervaren als ‘een iemand’, als een ‘zelf’. Met die ontwikkeling ontstaat er ook een zelfbeeld: het beeld dat een kind heeft van zijn eigenschappen, talenten, houdingen die hem naar zijn idee maken tot wie hij is. De reacties van de omgeving spelen een belangrijke rol bij het ontstaan van het zelfbeeld.’ (Janssens & Woltjer, Hoe ga je om met kinderen op school? competenties in de praktijk, 2006, p. 29)

Het *zelfbeeld* van een kind en zijn *welbevinden* gaan dus hand in hand. Dat het welbevinden wordt gevoed door hoe hij in zijn gevoelswereld staat (emotioneel aspect), wat mensen van hem vinden (sociaal aspect), hoe er gereageerd wordt op zijn prestaties (cognitief aspect) en hoe hij zich fysiek voelt (lichamelijk aspect). Dit zijn vier aspecten, die wij onderscheiden met betrekking tot het zelfbeeld. (Janssens & Woltjer, Hoe ga je om met kinderen op school? competenties in de praktijk, 2006, p. 30)

Doordat men beseft dat het een wezen is wat een bestaan heeft, gaat men over zichzelf nadenken. Dit doet men op lichamelijk, emotioneel, sociaal en cognitief vlak. Om hierover te kunnen nadenken heeft men ervaringen nodig en anderen om zich mee te vergelijken. Als men hierbij een kind in gedachten neemt, zou het over de volgende dingen kunnen nadenken. Ben ik niet te klein? (lichamelijk), ben ik wel blij? (emotioneel), vinden de andere kinderen in de klas mij wel leuk? (sociaal) en ben ik het snelste in rekenen? (cognitief). Zo zou men ook kunnen denken aan de vragen: ben ik beter in rekenen geworden? Ben ik groter geworden? Zit ik lekkerder in mijn vel? Vinden de kinderen in mijn klas me nu nog leuker dan in het begin? Men gaat de ervaringen die het opgedaan heeft vergelijken met de ervaringen die men al had. Hierdoor verandert het zelfbeeld continu. (Kohnstamm, Kleine ontwikkelingspsychologie, de schoolleeftijd, 2002)

(Janssens & Woltjer, Hoe ga je om met kinderen op school? Competenties in de praktijk, 2010)

1.2 Het zelfbeeld vanuit theoretisch oogpunt

‘Dass Selbstbewusstsein ist das eigentliche Wunder in der Psychologie’

(Kohnstamm, Ik ben ik, de ontdekking van het zelf, 2002)

‘Dat “zelf” slaat op een ik-ben-ik-gevoel. Op het besef een wezen te zijn dat een bestaan heeft, los van andere mensen. Dat besef maakt het mogelijk dat je over jezelf kunt nadenken en jezelf kenmerken kunt toeschrijven. Vanuit die ervaringen ontstaat een zelfbeeld.’

(Kohnstamm, Kleine ontwikkelingspsychologie, de schoolleeftijd, 2002, p. 117)

William Hazlitt (1778 – 1830)

William Hazlitt was de eerste filosoof die een essay wijdde aan de fasen in de ontwikkeling van het zelfconcept bij kinderen. Hij onderscheidt binnen deze ontwikkeling drie stadia. ‘Eerst krijgen kinderen een idee van zichzelf als wezens die plezier en pijn kunnen ervaren. Vervolgens komt er een besef van een verleden dat bij hen hoort, van hen is, hun eigen verleden is – zonder dat ze overigens dat woord ‘verleden’ kennen. Ten slotte gaan zij aan hun eigen toekomst denken, eerst in dagen, later in grotere tijdsspannen.’ (Kohnstamm, Ik ben ik, de ontdekking van het zelf, 2002, p. 151) Hazlitt had ook het idee dat de maatschappij van grote invloed is op het

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijns

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

zelfbeeld van een persoon. Om dit aan te duiden gebruikte hij het begrip '*sociale vergelijking*'. Met dat begrip wijst hij erop dat mensen zich onderling vergelijken en dat dit bijdraagt aan het zelfbeeld. Hij is hier in zijn essay verder niet op ingegaan.

William James (1842 – 1910)

William James verdeelde het zelfbesef in twee delen, een object(ief) en een subjectief gedeelte. Het 'I'(subjectief) en het 'me'(object). Maar wat houdt het 'I' en het 'me' dan in? Het 'I' bestaat uit vier dingen. "Het 'I' is zich bewust van (1) zijn invloed op de besluitvorming door de persoon (*agency*), (2) het feit dat die persoon een uniek leven leidt (*distinctness*), (3) de continuïteit van de eigen persoon in de tijd (*continuity*), (4) het feit dat hij zich van zichzelf bewust is (*reflection*). Het 'me', letterlijk vertaalt: het 'mij'. Het 'mij' is de persoon zelf, het object. Het lichaam wat hij of zij heeft en waar hij of zij daar zelf sturing aan kan geven. Het 'I' geeft een mening/gevoel bij de handelingen die het 'me' uitvoert. (Kohnstamm, Ik ben ik, de ontdekking van het zelf, 2002)

James Mark Baldwin (1861 – 1934)

William Hazlitt heeft in zijn essay het begrip '*sociale vergelijking*' genoemd. William James is hier niet verder op ingegaan, maar James Mark Baldwin en Georg Herbert Mead doen dit wel. Georg Herbert Meads' gedachte over het zelfbeeld wordt in de volgende alinea besproken. James Mark Baldwin wordt gezien als één van de eerste echte *ontwikkelingspsychologen* van het zelfbewustzijn. 'Het individu heeft ook heel veel gemeen met andere individuen uit zijn omgeving en is dus niet geheel uniek'. (Kohnstamm, Ik ben ik, de ontdekking van het zelf, 2002, p. 155) Volgens Baldwin wordt de basis van het sociale leven van een persoon gelegd door het imiteren van het gedrag van van anderen. Zo is het volgens Baldwin ook zo dat een kind zijn/haar beeld rondom de mens en zichzelf ontwikkelt. Een kind kijkt eerst naar anderen, wordt bewust van hun gedragingen en zal daarna naar zichzelf gaan kijken en de gedragingen van anderen gaan imiteren. 'Anderen ervaren hetzelfde als ik, zij hebben ook een ik. Baldwin: In het persoonlijke zelf wordt het sociaal geïndividualiseerd. Een constant proces van geven en nemen – een sociale dialectiek – vind plaats tussen kind en sociale omgeving.' (Kohnstamm, Ik ben ik, de ontdekking van het zelf, 2002, pp. 155,156)

Georg Herbert Mead (1863 – 1931)

Georg Herbert Mead voegt de theorieën van James Mark Baldwin en William James samen. 'Het zelf is reflexief, zowel subject als object.' (Kohnstamm, Ik ben ik, de ontdekking van het zelf, 2002, p. 159) Volgens Mead ontstaat het zelf ook door *sociale interactie*. Dit komt volgens hem door taal. 'Het belangrijkste vehikel voor de ontwikkeling van het zelfbewustzijn is de taal, en omdat taal een sociale verworvenheid is, is het zelfbesef noodzakelijkerwijs sociaal.' (Kohnstamm, Ik ben ik, de ontdekking van het zelf, 2002, p. 159) Wanneer is het zelf object en wanneer is het subject? Het zelf is object in het geval van een *generalisatieproces*. In dit proces gaat men in dialoog met anderen over het zelf en later voert men een innerlijke dialoog over zichzelf. In dit innerlijke dialoog wordt het zelf een object. 'Door het sociale proces van interactie waarin het individu de gedachten (en houdingen) van anderen over hemzelf tot eigen gedachten maakt, internaliseert'. (Kohnstamm, Ik ben ik, de ontdekking van het zelf, 2002, pp. 159,160)

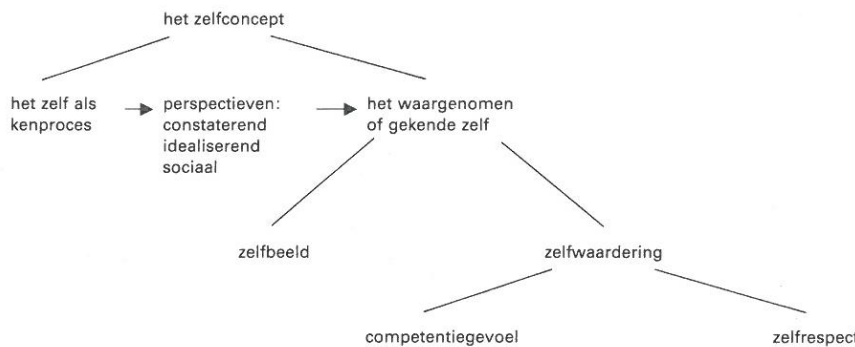
Terugblik

Deze vier psychologen sluiten zich bij elkaar aan. William Hazlitt en William James hebben de basis gelegd in deze theorieën. James Mark Baldwin en Georg Herbert Mead borduren beiden voort op de theorie van William Hazlitt en nemen hierin de theorie van William James mee. De vier psychologen kijken naar het zelfbeeld vanuit de theorie. Hoe komt dit zelfbeeld tot stand en wat is het precies? Het zelfbeeld vanuit praktisch oogpunt kijkt vooral naar hoe men deze theoretische benadering tegenkomt in de beroepspraktijk. Deze twee oogpunten sluiten daardoor prima op elkaar aan.

1.3 Wat is de invloed van het zelfbeeld op een kind?

'Een positief zelfbeeld het fundament is waarop een kind kan bouwen in zijn ontwikkeling.'
(Janssens & Woltjer, Hoe ga je om met kinderen op school? competenties in de praktijk, 2006)

'Een kind dat tevreden is met zichzelf zal open en vrij met je kunnen omgaan, nieuwe dingen willen proberen, eerlijk zijn. Kinderen die zichzelf niet de moeite waard vinden, kunnen zich uit het contact gaan terugtrekken willen alleen zijn, voelen zich vaak ongelukkig en vrezen nieuwe contacten en situaties.'
(Bongaard & Sas, 2005)

Schema 11.1 Conceptueel kader met betrekking tot de zelfbeleving

(Dieleman & Span, 1992, p. 164)

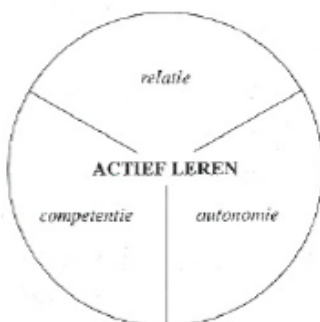
Uit deze afbeelding kan opgemaakt worden dat uit het zelfbeeld zelfwaardering, competentiegevoel en zelfrespect ontstaan. Dit was ook al eerder te zien bij het inzicht op het zelfbeeld vanuit de praktijk en vanuit de theorie. Een goed zelfbeeld heeft dus wel degelijk invloed op het zelfbeeld van een kind. Dit omdat zelfwaardering, competentiegevoel en zelfrespect drie elementen van de basisbehoeften zijn. Luc Stevens en Abraham Maslow hebben deze drie begrippen beide in kaart gebracht op hun eigen manier. Luc Stevens doet dit met behulp van een cirkeldiagram en Abraham Maslow met behulp van een piramide. In de volgende alinea wordt de theorie van Luc Stevens beschreven.

Luc Stevens

Met behulp van een artikel wordt de theorie van Luc Stevens besproken. In dit artikel wordt vooral de koppeling met de onderwijspraktijk gelegd, wat maakt dat de begrippen erg duidelijk uitgelegd worden.

In de theorie van Luc Stevens over de basisbehoeften komen drie begrippen naar voren: Relatie, Competentie en Autonomie.

- Competentie: 'Wanneer je het gevoel hebt dat je iets goed doet en daarvoor waardering krijgt ontwikkel je gevoelens van competentie. Als je hier ook nog eens zelf invloed op uit kunt oefenen wordt het leren betekenisvoller.' (Datvw, 2011)
- Autonomie: 'Autonomie betekent dus het 'zelf kunnen' en 'zelfstandig zijn'. In het onderwijs is het van belang om dit op verschillende manieren vorm te geven.' (Datvw, 2011) 'Als leerlingen zich betrokken voelen bij belangrijke zaken in hun leef- en leeromgeving versterkt dat hun gevoel van autonomie.' (Datvw, 2011)
- Relatie: 'Erbij horen, welkom zijn, samen mogen/kunnen/willen spelen, dat is relatie. Als leerlingen het gevoel hebben dat ze hier invloed op hebben wordt het gevoel van relatie alleen maar versterkt.' (Datvw, 2011)

Hoe is hier zelfwaardering, competentiegevoel en zelfrespect in terug te zien? Deze drie elementen komen vooral terug in de begrippen competentie en autonomie. In competentie komen de elementen zelfwaardering en competentiegevoel terug. Op het moment dat men iets goed doet en iemand dit bevestigt, groeit de zelfwaardering. Maar hoe komt het nu dat men het gevoel heeft dat men het goed doet? Dit komt door het competentiegevoel. Men is voortdurend zijn werk aan het vergelijken met het werk van anderen. Het zelfrespect is terug te zien in autonomie. Het element komt niet direct naar voren, maar op het moment dat men zelf iets kan en zelfstandig is. Groeit zonder dat men het zelf beseft, toch het respect dat men voor zichzelf heeft.

(Drs. Dijkstra & Drs. Meer van der, 2000, p. 18)

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Maslow

(Drs. Mooren)

Vanuit de piramide is vrijwel direct te zien aan welke begrippen de drie elementen van Luc Stevens gekoppeld kunnen worden. Het competentiegevoel komt in de piramide van Maslow minder naar voren dan in het cirkeldiagram van Luc Stevens. Wel kan het gekoppeld worden aan de volgende laag: behoefte aan waardering. Men kan waardering en erkenning halen uit het werk wat men levert, dit kan een kind ook. Bij het leveren van dit werk kunnen de vragen komen: is het wel goed genoeg? Is iemands anders werk niet beter? De andere twee elementen zelfrespect en zelfwaardering komen in deze piramide wel heel sterk naar voren. Beide begrippen komen sterk naar voren in de laag: behoefte aan waardering en erkenning. Doordat men gewaardeerd en herkend wordt, groeit het zelfrespect. De behoefte aan sociaal contact kan hier ook aan bijdragen. De gedachten: ik hoor erbij en ik doe ertoe, sluiten hierbij aan. Luc Stevens noemt dit autonomie.

Wanneer een kind dus geen positief zelfbeeld heeft van zichzelf, wordt er niet voldaan in de basisbehoeften. Dit zorgt ervoor dat dit kind niet tot zelfontplooiing kan komen. Kinderen met een negatief zelfbeeld zullen het liefst zover mogelijk wegblijven bij de zone van de naaste ontwikkeling. Ze zullen zich veiliger voelen bij iets bekends en ook bij hun eigen kennis. (Bongaard & Sas, 2005)

‘Je zou kunnen zeggen: kinderen met een positief zelfbeeld trekken bijna uit zichzelf de zone van de naaste ontwikkeling binnen. Kinderen met een negatief zelfbeeld echter zullen meestal een duwtje in de rug nodig hebben; uit zichzelf houden ze niet zo van verrassingen en onbekende ervaringen.’

(Bongaard & Sas, 2005, p. 277)

1.4 Hoe kun men als leerkracht bijdragen aan het zelfbeeld van kinderen?

‘Wanneer het voortdurend bestookt wordt met afkeurende opmerkingen over zijn prestaties en gedrag, dan gaat het geloven dat het niets goed kan doen en zal zijn zelfbeeld steeds negatiever worden. Vanuit die gedachte pleiten we voor een (positieve interactiestijl).’

(Bongaard & Sas, 2005, p. 277)

Het is dus erg belangrijk om als leerkracht de positieve punten van de kinderen te benoemen. Natuurlijk mag men de kinderen ook op hun fouten wijzen, maar schenk ook aandacht aan de dingen die ze juist goed doen. Van fouten kan men leren, het is niet erg om fouten te maken. Zolang men maar inziet wat er fout is gedaan en hoe men het zou kunnen veranderen. Dit zou een voorbeeld kunnen zijn van een positieve interactiestijl.

Voor een leerkracht is het dus erg belangrijk om een positief of een negatief zelfbeeld te kunnen herkennen, zodat men daarop kan inspelen. In Bijlage 1 staat omschreven hoe men een positief of negatief zelfbeeld kan herkennen. De omschrijving van het positieve zelfbeeld is samen te vatten met het volgende citaat:

‘Kinderen die wel een positief zelfbeeld hebben zullen graag dingen willen ontdekken, durven iets buiten hun bekende terrein te doen, hebben over het algemeen een groter zelfvertrouwen.’

(Janssens & Woltjer, Hoe ga je om met kinderen op school? competenties in de praktijk, 2006)

Kinderen met een negatief zelfbeeld zullen zich sneller terug trekken, blijven het liefst op bekend terrein en hebben niet veel zelfvertrouwen. Dit is het tegenovergestelde van een kind met een positief zelfbeeld.

Zoals eerder gezegd is, zal een kind met een negatief zelfbeeld niet voldoen in de basisbehoeften. Hierdoor zou het volgens de piramide van Maslow niet tot zelfontplooiing kunnen komen.

Maar hoe speelt men hier als leerkracht nu op in?

Het is erg belangrijk dat men als leerkracht kiest voor een positieve interactiestijl. Verder 'als leerkracht zal je er dus voor de kinderen met een negatief zelfbeeld erg goed aan doen door ze vooraf te vertellen wat er gaat gebeuren en wat er in die situaties van ze wordt verwacht.' (Bongaard & Sas, 2005; Janssens & Woltjer, Hoe ga je om met kinderen op school? competenties in de praktijk, 2006) 'De leraar kan aan de vorming van een positief zelfbeeld bijdragen door het verwerven van kennis en vaardigheden met betrekking tot dit zelfbeeld.' (Janssens & Woltjer, Hoe ga je om met kinderen op school? competenties in de praktijk, 2006)

De leerkracht kan dus wel degelijk bijdragen aan het zelfbeeld van kinderen! Het is daarom ook erg belangrijk dat een leerkracht op tijd in de gaten heeft wanneer er een kind met een negatief zelfbeeld zich bij hem/haar in de klas bevindt. Op zo'n moment moet de leerkracht deze leerling zoveel mogelijk positief benaderen, kennis en vaardigheden aanbieden die het kind weer zelfvertrouwen gaan geven. Geef ook vooraf aan bij de leerling wat er die dag gaat gebeuren. Zo kan het kind zich erop voorbereiden, zodat het niet 'bevriest' op het moment dat er iets nieuws gaat gebeuren.

Deze paragraaf wordt afgesloten met het een citaat van Luc Stevens, 1997:

'Volgens Stevens is het de opdracht van de school kinderen te laten ervaren dat zij op school zichzelf kunnen zijn en dat de school hun uitzicht biedt op ontwikkeling. Met deze erkenning van eigenheid en het bieden van een ontwikkelingsperspectief geeft de school blijk van vertrouwen in de ontwikkeling van haar leerlingen. Dit is wat kinderen vooral waarnemen: geloven ze in mij of niet, geloven ze dat ik het wil en dat ik wat ik kan, ook zal laten zien (JWS, 1997)'

(Bongaard & Sas, 2005, p. 22)

2. Wat houdt de psychologie van kindertekeningen in?

In dit hoofdstuk wordt de psychologie van de kindertekening besproken aan de hand van de volgende kopjes: kinderen en tekenen; tekenontwikkeling van kinderen in de basisschoolleeftijd; Zelfbeeld in kindertekeningen; analyseren van kindertekeningen.

2.1 Kinderen en tekenen

Waarom tekenen kinderen?

‘Vooral omdat tekenen voor de meeste kinderen een ‘oerdrift’ is: ze moeten tekenen, niet van jou, maar van zichzelf.’

(Kloosterboer, 2003, p. 8)

‘Kinderen en tekenen horen bij elkaar. Bijna alle kinderen houden van het bewegen, de kleuren en de magie aan tekenen.’

(Kloosterboer, 2003, p. 8)

Tekenen is dus blijkbaar een oerdrift van kinderen. Diep van binnen in een kind is er iets wat hen aanzet tot tekenen. Niet om tekenen als instrument te gebruiken, zoals vaak wordt gedaan, maar om lekker te kunnen bewegen en te kunnen genieten van de kleuren en de magie. Ieder kind tekent anders. ‘Sommige tekenaars kunnen uren ‘zoet’ zijn met een vel papier en wat potloden, anderen zijn na een paar minuten klaar.’ (Kloosterboer, 2003, p. 8)

Er wordt gezegd dat tekenen belangrijk is voor kinderen, maar waarom is dit belangrijk?

In het boek ‘Kindertekening’ geeft Karin Kloosterboer hier acht argumenten voor. Dit wordt gedaan in de vorm van woorden. Tekenen is: leuk, communicatie, hulpmiddel, hersengymnastiek, kijken, motoriek, creativiteit en spelen. Tekenen is voor kinderen een activiteit om plezier aan te beleven, maar een activiteit om mee te communiceren. Door te tekenen kan een kind zich uiten en zijn verhaal vertellen. Daardoor is tekenen ook een hulpmiddel. Zo kan een kind zijn problemen op papier afreageren en daarna het hoofdstuk afsluiten. Wanneer een kind ouder wordt, wordt tekenen ook hersengymnastiek. Het kind moet ontdekken hoe het de afbeelding die het in het hoofd heeft zitten op papier kan krijgen en hoe hij het zou kunnen veranderen als het niet op papier komt zoals de bedoeling was. Om te kunnen tekenen moet je ook kunnen kijken. ‘Conclusie: er is een wederzijdse beïnvloeding van het tekenen en zien. Deze beïnvloeden elkaar gunstig. Door goed te kijken kunnen we beter teken en door te tekenen gaan we weer beter kijken. En dit herhaalt zich voortdurend.’ (Koppers & Winter, 1986, p. 21) Door te tekenen ontwikkelt een kind zijn fijne motoriek en creativiteit. De creativiteit van een kind is onuitputtelijk. Als laatste: Tekenen is spelen! (Kloosterboer, 2003)

Het boek ‘De psychologie van kindertekening’ ondersteunt deze uitspraak van Karin Kloosterboer. ‘Kinderen lijken tekenen in ieder geval zelf als een vorm van spel te beschouwen, een plezierige bezigheid waarin ze helemaal kunnen opgaan, op dezelfde wijze, als ze in hun eentje met speelgoed een allerlei materialen bezig kunnen zijn.’ (Thomas & Silk, 1993, p. 54) Wat is er nu mooier dan een kind dat tekenen als spelen/leuk ervaart en hier ook nog eens enorm veel van opsteekt?

Deze paragraaf wordt afgesloten door terug te kijken naar het spelen en de oerdrift. Kinderen ontwikkelen zich door te spelen. Dit komt voort uit een oerdrift of uit een aangeboren neiging zoals het volgende citaat zegt: *‘De theorie dat spel een manier is om bepaalde vaardigheden die kinderen later nodig hebben, te oefenen en te perfectioneren (Groos, 19901, Levy, 1978; zie ook Bruner, 1972) verwijst ook naar een aangeboren neiging om te spelen.’* (Thomas & Silk, 1993, p. 54)

2.2 Tekentontwikkeling van kinderen in de basisschoolleeftijd

De tekenontwikkeling van kinderen in de basisschoolleeftijd wordt globaal beschreven. Voor het onderzoek is het niet nodig om precies te kunnen zeggen in welke fase het kind zit en wat de term is voor bepaalde figuren. Deze globale beschrijving wordt gegeven aan de hand van een Engels artikel van Sam Eddy. Deze omschrijving zal ondersteund worden door afbeeldingen.

Volgens Sam Eddy is de tekenontwikkeling te verdelen in drie fasen:

1. Scribbling (2-4 years)
2. Pre-Schematic (4-7 years)
3. Schematic (7+ years)

Fase 1: Scribbeling, 2-4 jaar

Deze fase wordt in het Nederlands de krabbelfase genoemd.

(Eddy, 2010)

De afbeelding hiernaast laat een typische tekening uit de krabbelfase zien. In de krabbelfase vormt het kind nog geen realistisch beeld, maar tekent random en ongepland lijnen. Deze lijnen gaan zit kriskras door elkaar heen, krabbels. Later in deze fase gaat het kind een verhaal aan de krabbels koppelen. Een kind ziet zijn tekening niet als simpele lijnen, maar als een verhaal. Voor volwassenen blijft het in deze fase bijna onmogelijk om zonder uitleg het verhaal in de tekening te kunnen zien. Een volwassene heeft in deze fase de toelichting van het kind dus meer dan nodig.

Fase 2: Pre-schematic, 4-7 jaar

In het Nederlands is dit de schematische fase volgens Thomas & Silk. Tijdens deze fase probeert het kind de werkelijkheid te verwerken in de tekening. De focus ligt in het algemeen in deze fase op mensen, planten/bomen en huizen/gebouwen. In de tekeningen is er nog wel gebrek aan details. Zoals in de tekening hiernaast te zien is. De verhouding tussen oren en hoofd klopt niet. Het hoofd en de buik zijn één geheel en de nek is vergeten. Verder zijn er geen realistische lippen te zien en zijn de voeten en handen vergeten. Dit is typisch voor een kind wat aan het begin van deze fase zit. Aan het einde van deze fase zullen de tekeningen steeds gedetailleerder worden. Dit wordt bevestigd door de volgende fase.

By Clare James -
3 years 7 months

(Eddy, 2010)

Fase 3: Schematic, 7+ jaar

(Eddy, 2010)

Deze fase is bekend als de naturalistische fase.

De afbeelding hiernaast laat zien dat er in deze fase veel meer details aanwezig zijn. Ook koppelt het kind andere voorwerpen aan het onderwerp. In dit geval is het onderwerp snoep/snoepwinkel. Het ijsje speelt de hoofdrol, maar op de grond liggen nog vier voorwerpen die het onderwerp duidelijker maken. In deze fase komt het ook veel voor dat kinderen gebruik maken van woorden in de tekening om nog duidelijker te maken wat ze bedoelen. Op de tekening is een deur te zien met exit erboven. Dit zou kunnen suggereren dat er op de tekening een snoepwinkel is te zien. Verder zijn in deze fase over het algemeen de mensstekening ook gedetailleerder. Zo bevat deze tekening: kleding, pupillen, sproeten, lippen etc.

In het boek 'Children's drawings of the human figure' van Cox, M.V. werden twee tabellen weergegeven. Die twee tabellen zijn te vinden op de volgende pagina. Deze tabellen geven een nog dieper inzicht in de tekenontwikkeling van kinderen.

De eerste tabel geeft weer hoe kinderen een stilstaand en een rennende persoon over het algemeen tekenen. Tekenend ze deze persoon vanuit het vooraanzicht (frontal) of juist vanuit het zijaanzicht (profile)? Uit de tabel is op te maken dat hoe ouder de kinderen worden, hoe meer er tactisch gekeken wordt naar de beweging en hoe deze het beste overkomt op papier. Het grootste gedeelte van de kinderen tekent een stilstaand persoon vooral vanuit het vooraanzicht. De rennende persoon wordt juist voornamelijk getekend vanuit het zijaanzicht. De kinderen van 5-6 jaar kiezen bij de rennende persoon er nog wel voor om deze vanuit het vooraanzicht te tekenen.

TABLE 3.5
Frequency of Frontal and Profile Figures Drawn by Children of Three Age Levels in Two Conditions

Age Group	Standard		Running	
	Frontal	Profile	Frontal	Profile
5-6 years	102	16	65	47
7-8 years	105	22	34	81
9-10 years	78	21	19	99

(Cox, 1993, p. 58)

De tweede tabel geeft de resultaten van een onderzoek naar de richting waarin de voeten, armen en hoofd ten opzichte van het lichaam wijzen weer. Wijzen deze naar recht of juist naar links? De jongere kinderen (5-6 jaar) hebben de voorkeur om de voeten, armen en het hoofd naar rechts te laten wijzen. Bij de groep 7-8 jarigen loopt het bijna gelijk op. Er is steeds maar een aantal punten verschil. De kinderen van deze leeftijdscategorie laten dus over het algemeen de voeten, armen en het hoofd evenveel naar links wijzen als naar recht. Bij de oudste kinderen gaat de voorkeur uit naar het wijzen naar rechts.

TABLE 3.6
Frequency of Children in Three Age Levels Pointing the Feet, Arms or Head of Their Figures to the Left or to the Right

Age Group	Feet		Arms		Head	
	Left	Right	Left	Right	Left	Right
5-6 years	18	40	7	14	3	14
7-8 years	42	48	21	22	29	28
9-10 years	49	63	29	47	37	56

(Cox, 1993, p. 59)

Aan deze tabellen kan de tekenontwikkeling gekoppeld worden. De jongste groep doet het tegenovergestelde van de oudste groep en de middelste groep treedt meestal in het voetspoor van de oudste groep. Aan het begin van de tekenontwikkeling krabbelen de kinderen zonder dat ze echt voorwerpen tekenen, maar er zit voor henzelf wel een verhaal in. In de volgende fase gaan ze aan de slag met het verwerken van de werkelijkheid in de tekening en in de laatste fase werken ze de afbeeldingen nog realistischer af.

2.3 Zelfbeeld in kindertekeningen

‘Als kinderen tekenen, laten ze zichzelf aan ons zien. Ze tonen ons hun kijk op de wereld en maken duidelijk hoe ze hun relaties met anderen ervaren. Wie de beeldspraak begrijpt, krijgt inzicht in het hele intermenselijke patroon, met alle problemen, verdriet, vreugde, voor- en tegenspoed.’

(Fleck-Bangert, 1995, p. 11)

Kinderen tonen hun kijk op de wereld en maken duidelijk hoe ze hun relaties ervaren. Degene die deze gevoelens uit de tekening van een kind kan aflezen, krijgt hierdoor inzicht in het kind. Deze persoon krijgt inzicht, in alle problemen, verdriet, vreugde, voor- en tegenspoed. Zoals eerder besproken bestaat het zelfbeeld uit wat iemand van zichzelf vindt op lichamelijk, emotioneel, sociaal en cognitief vlak. Uit dit zelfbeeld ontstaat: zelfwaardering, competentiegevoel en zelfrespect. Dit heeft dus alles te maken met de het intermenselijke patroon en emoties. Men zal dus aan de emoties en gedragsuitingen van een kind kunnen merken hoe het over zichzelf denkt.

Zijn de kindertekening dan wel nodig om het zelfbeeld van een kind te ontdekken?

‘Wanneer kinderen onder grote spanning staan of in problemen verstrengeld zitten, kan dit een min of meer ernstige weerslag hebben op hun gewone expressie- en communicatiemogelijkheden. Soms verliezen deze de lust in hun spontane expressie.’ (Meykens & Cluckers, 2000, p. 69)

‘In kinderpsychologisch onderzoek ontmoeten we meermaals kinderen die enkel in de non-verbale zone nog tot zinvolle en doorleefde expressie kunnen komen.’ (Meykens & Cluckers, 2000, p. 69)

Uit deze twee uitspraken volgt de conclusie dat juist kindertekeningen meer inzicht kunnen geven bij kinderen met een slecht zelfbeeld. Kinderen met een slecht zelfbeeld kunnen verstrengeld zitten in een conflict/probleem met zichzelf, maar ook met hun omgeving. Hierdoor kan het zijn dat ze deze emotie niet uiten, waardoor hun gewone expressie- en communicatiemogelijkheden verslechteren. Kinderpsychologen komen deze kinderen tegen en merken dat ze enkel via de non-verbale zone nog inzicht in het kind zelf kunnen krijgen.

‘Bovendien representeren afbeeldingen, naast voorwerpen, ook ideeën, gevoelens en emoties.’

(Thomas & Silk, 1993, p. 37)

Het zelfbeeld wordt gevormd aan de hand van wat een kind over zichzelf denkt op lichamelijk, emotioneel, sociaal en cognitief vlak. De gedachte over zichzelf wordt gevormd door ervaringen die het kind eerder heeft meegemaakt. Een kind borduurt dus voort op ervaringen. Ervaringen waarvan het kind iets heeft geleerd, waar het kind zich niet prettig bij voelde en ervaringen die het zelfvertrouwen juist ondersteunden. Door deze ervaringen kan het kind zichzelf een spiegel voorhouden en bepalen hoe het nu eigenlijk over zichzelf denkt. De tekening die een kind maakt is ook gebaseerd op ervaringen. De ervaringen die het kind vormt van de werkelijkheid. Het citaat hieronder geeft weer dat kinderen tijdens het maken van hun tekening teruggrijpen naar voorstellingen die ze eerder hebben gevormd van de werkelijkheid.

‘Deze representatiewereld en de affecten die ermee gepaard gaan, beschouwen we als de ‘neerslag’ op het resultaat van de levensgeschiedenis van het kind. Kinderen moeten immers voor het maken van tekeningen teruggrijpen naar voorstellingen die zij zich vormden van de werkelijkheid.’ (Meykens & Cluckers, 2000, p. 68)

Dit bevestigt dat het mogelijk moet kunnen zijn om het zelfbeeld van een kind uit een tekening te kunnen aflezen. In deze tekening komen emoties tot uiting en kan een kind zijn verhaal vertellen. Om dit nogmaals extra te ondersteunen wordt deze paragraaf afgesloten met een citaat die dit nogmaals benadrukt en een citaat waarin letterlijk staat dat een kind zijn zelfbeeld projecteert in zijn tekeningen van een menselijk figuur.

‘Al sinds jaar en dag zijn psychologen, pedagogen en andere deskundigen geïnteresseerd in hoe en wat kinderen tekenen. Begrijpelijk, want dat wat een kind tekent en op welke manier hij dat doet, kan in combinatie met andere dingen het een en ander over hem zeggen. Vooral als een kind nog jong is en zijn tekening nog helemaal uit zichzelf voortkomt, is dat interessant om te zien. Maar ook als een kind wat ouder wordt, kan hij met zijn tekening allerlei boodschappen of signalen geven die hij mondeling veel moeilijker kan overbrengen.’

(Kloosterboer, 2003, p. 9)

en

Naast de identificatie had Machover de hypothese dat er een relatie bestaat tussen zowel bepaalde tekenkenmerken en de persoonlijkheid van de tekenaar als tussen bepaalde tekenkenmerken en een diagnose, omdat zij ervan uitgaat dat het kind zijn zelfbeeld projecteert in zijn tekeningen van een menselijk figuur.

(Tijsseling, 2004, p. 13)

2.4 Analyseren van kindertekeningen

De literatuur bespreekt twee verschillende manier van analyseren. Er zijn analyses om de cognitie van een kind af te lezen uit de tekeningen die het maakt en er zijn analyses om het sociaal-emotionele welzijn van het kind af te lezen uit de tekeningen die het maakt. De analyses die gericht zijn op het af lezen van de cognitie van een kind uit de tekeningen die het maakt zijn gericht op cijfers. Deze analyses worden gemaakt met behulp van scoreformulieren. De theorie uit de vorige paragraaf wees erop dat een kind zijn/haar zelfbeeld projecteert in de tekeningen die het maakt. Dit betekent dat het nodig is om gebruik te maken van een pedagogische analyse om het zelfbeeld uit kindertekeningen te kunnen aflezen. Bij deze pedagogische analyse wordt vaak de volgende uitspraak genoemd:

‘Bij de ‘feeling approach’ staat de fenomenologische ervaring van de diagnosticus centraal welke opgeroepen wordt door de tekening zelf, de affectieve beleving ervan naast de associaties en impressies die naar boven komen. Hierbij wordt verondersteld dat tekeningen de diepste gedachten en gevoelens aan de oppervlakte brengen en inzicht geven in persoonlijkheid en gedragsstoornissen, doordat de diagnosticus als het ware in de huid van de tekenaar probeert te kruipen (Ter Laak, van Rijswijk, van Leuven & Brugman, 2000).’

(Tijsseling, 2004, p. 14)

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Het dikgedrukte gedeelte betekent dus dat de diagnosticus het analyseren van de tekeningen doet met gevoel als uitgangspunt. Associaties en impressies die naar boven komen zijn erg belangrijk. Maar ook het gevoel en de ervaring die deze tekening oproept.

‘Wanneer we aan de hand van tekeningen een diagnostiek willen doen, kan die complexiteit niet weggecijferd worden maar moet een tekening beschouwd worden als *“getuige van de psychische organisatie”*, aldus Osterrieth en Cambier (1976).’ (Meykens & Cluckers, 2000, p. 67)

Tijdens het analyseren mag de complexiteit van de tekening niet weggecijferd worden. De tekening is een *getuige van de psychische organisatie*. Het gebruik van allerlei analyse-instrumenten kan er voor zorgen dat de diepere betekenis van de tekening over het hoofd worden gezien.

Koppitz heeft een test ontwikkeld. De ‘Draw-a-Person Test’. In deze test wordt gekeken naar de lichaamsdelen van een kind. In de tabel hieronder worden de dertig lichaamsdelen, waar bij deze test op gelet wordt, weergegeven. Natuurlijk wordt er wel gekeken naar de tekenfase waarin het kind zich bevindt. Zo kan het zijn dat een jong kind nog geen nek tekent aan het lijf, puur omdat dit bij zijn tekenfase hoort. Wanneer een lichaamsdeel nog te hoog gegrepen is voor de tekenfase waarin het kind zich bevindt, wordt dit ook niet meegerekend als een ‘fout’. Hoe werkt deze Test nu? Als eerst tekent een kind een persoon. Aan de hand van deze tekening gaat Koppitz aan de slag met de tabel. Voor elk lichaamsdeel wat getekend is krijgt het kind +1 en elk lichaamsdeel wat mist -1. De uitslag van deze test kwam uiteindelijk uit op een score. Dit is dus een analysemethode om achter de cognitie van het kind te komen.

TABLE 4.1
The 30 Developmental Items in Koppitz's Draw-a-Person Test

1. Head	16. Arms correctly attached to shoulders
2. Eyes	17. Elbows
3. Pupils	18. Hands
4. Eyebrows or eyelashes	19. Fingers
5. Nose	20. Correct number of fingers
6. Nostrils	21. Legs
7. Mouth	22. Legs in two dimensions
8. Two lips	23. Knees
9. Ears	24. Feet
10. Hair	25. Feet in two dimensions
11. Neck	26. Profile
12. Body	27. Clothing: one item or none
13. Arms	28. Clothing: two or three items
14. Arms in two dimensions	29. Clothing: four or more items
15. Arms pointing downwards	30. Good proportions

(Cox, 1993, p. 71)

Koppitz heeft ook onderzoek gedaan naar wat het op sociaal-emotioneel gebied betekend als er lichaamsdelen ontbreken en wat men kan aflezen uit de manier waarop deze lichaamsdelen getekend zijn. Hieronder staan vijf thema's met kenmerken benoemt waaraan men het sociaal-emotionele welzijn van een kind kan herkennen. Dit is een pedagogische analyse die goed gebruikt kan worden voor dit onderzoek.

Signs of Impulsivity:

- 'Poor integration of parts
- Gross asymmetry of limbs
- Transparencies
- Big figure
- No neck

Signs of shyness and timidity:

- Tiny figure
- Short arms
- Arms clinging to body
- No nose and/or mouth

Signs of insecurity and feelings of inadequacy:

- Slanted figure
- Tiny head
- Hands cut off
- Monstrous or grotesque figure
- No arms, legs and/or feet

Signs of anger:

- Crossed eyes
- Teeth
- Long arms
- Big hands
- Nude figures, exposed genitals or sexual content

Signs of anxiety:

- Shading of the face, body, limbs, hands or neck (or a combination)
- Legs pressed together
- No eyes
- Clouds, rain or flying birds

(Eddy, 2010)

Bij de 'Draw-a-Person Test' tekent het kind eerst een persoon. Daarna tekent het kind een persoon van het andere geslacht en als laatste tekent het zichzelf. Met behulp van eerder genoemde thema's van Koppitz is het mogelijk om achter het sociaal-emotionele welzijn van het kind te komen.

Met behulp van deze vijf thema's is er een basis voor het analyseren van de kindertekeningen. Het figuur hieronder gaat deze analyse nog meer ondersteunen. Er wordt weergegeven wat de symboliek van de bladspiegel is. Waar een kind op het blad begint te tekenen en hoe het het blad benut, geeft iets aan over de persoon achter tekening.

Tabel 1. Symboliek van de bladspiegel volgens Royer (1995).

BL twijfel op zichzelf teruggeplooid dromerig regressie	BM denken verbeelding idealisme	BR onbekommerdheid irrealisme impulsiviteit
ML verleden spijt, verdriet passiviteit moeder	MM heden realisme actie ik	MR toekomst verlangen energie vader
OL angst vlucht zich terugtrekken	OM realiteit materialisme	OR begerigheid

(Meykens & Cluckers, 2000, p. 111)

Naast de 'Draw-a-Person Test' is er ook de 'House-Tree-Person Test'. Deze test begint met het tekenen van een boom. Daarna het tekenen van een fantasieboom en aansluitend het tekenen van een persoon. De vervolg opdracht is het tekenen van de persoon van het andere geslacht. Als laatste wordt er een huis getekend. Bij deze test komt ook weer het tekenen van een persoon terug. De analyse is gericht op het sociaal-emotionele welzijn van de persoon.

Een derde test is een test waarbij het kind de familie in dieren moet tekenen. Door het tekenen van de eigen familie in dieren moet het kind gaan denken aan de kenmerken die volgens hem de familieleden bevatten en de vertaal slag leggen naar dieren. Welk dier past het beste bij de kenmerken waaraan ik denk bij die persoon? Hier kunnen interessante dingen uit naar voor komen. Doordat de kinderen hun familie tekenen in dieren kunnen ze hun fantasie de vrije loop laten gaan en zullen ze niet direct de link leggen dat ze essentiële informatie doorgeven die mogelijk vervelend kan zijn voor de familie.

Om achter het zelfbeeld van kinderen te komen met behulp van kindertekeningen, wordt voor dit onderzoek gebruik gemaakt van de 'Draw-a-Person Test' en 'de familie in dieren test'. Deze twee testen worden wel anders ingezet. Als eerst krijgen de kinderen de opdracht om een persoon te tekenen. Daarna krijgen ze de opdracht om een persoon van het andere geslacht te tekenen. Dit zijn twee onderdelen van de 'Draw-a-Person Test'. Als laatste tekenen de kinderen zichzelf als dier. Hierdoor moeten de kinderen gaan bedenken wat zij vinden wat hen het meest kenmerkt. Voor de analyse van deze tekeningen wordt gebruikt van de vijf thema's van Koppitz en de symboliek van de bladspiegel. Het belangrijkste tijdens deze analyse is niet alleen het gebruiken van de genoemde hulpstukken, maar ook het gebruiken van het persoonlijke gevoel wat de tekeningen oproepen.

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Er is een bewuste keuze gemaakt om de derde stap van de 'Draw-a-Person Test' niet uit te voeren. Doordat de kinderen de tekeningen gaan maken bij een, voor hen onbekende, leerkracht kan dit ervoor zorgen dat de kinderen zich niet helemaal veilig voelen. Hierdoor kan het zijn dat wanneer de opdracht wordt gegeven tot het tekenen van zichzelf, de kinderen zichzelf letterlijk natekenen en er een lach opplakken zodat de onbekende leerkracht er niet achterkomt dat de leerling niet blij met zichzelf is. Het tekenen van zichzelf kan confronterend zijn, waardoor de kinderen kunnen beseffen hoe ze over zichzelf denken. Dit deelt een kind alleen met iemand waarmee het een vertrouwensband hebt, als het dit al doet. Daarom is deze opdracht omgebogen naar het tekenen van zichzelf als dier. Hierdoor kunnen de kinderen de fantasiewereld in en is het minder confronterend.

Deze paragraaf wordt afgesloten met een citaat wat eerder in deze paragraaf gebruikt is. Dit citaat is gericht op de analyse van de tekeningen.

'Wanneer we aan de hand van tekeningen een diagnostiek willen doen, kan die complexiteit niet weggecijferd worden maar moet een tekening beschouwd worden als "getuige van de psychische organisatie", aldus Osterrieth en Cambier (1976).'

(Meykens & Cluckers, 2000, p. 67)

3. Wat is een leerstoornis?

In dit hoofdstuk wordt er besproken wat een leerstoornis is en hoe het zit met het zelfbeeld en het hebben van een leerstoornis.

3.1 Leerstoornissen

‘Een leerstoornis uit zich op een bepaald domein in het leren. Leerstoornissen zijn aangeboren maar niet zichtbaar bij de geboorte. Ze zijn dikwijls erfelijk of familiaal. Leerstoornissen gaan niet over. Een leerstoornis kun je compenseren. Je leert er het beste van te maken.’

(Bringmans & Cooreman, 2002, p. 13)

Het citaat hierboven verteld kort, maar krachtig wat een leerstoornis is. Wanneer is een leerprobleem dan geen stoornis? Het leerprobleem is geen stoornis als de problemen:

- Hebben te maken met het **soort onderwijs**.
- Hebben te maken met **economische of sociale omstandigheden**.
- Hebben te maken met **emotionele stoornissen**.
- **Medische oorzaken** hebben.
- Veroorzaakt worden door een **handicap**.
- Met een **beperkte begaafdheid** te maken hebben. (Bringmans & Cooreman, 2002)

De punten hierboven roepen de vraag op: ‘Zijn er wel leerstoornissen?’. Door het citaat en de bovengenoemde punten nog een aantal keren te lezen kan het volgende gezegd worden: de dingen die hierboven genoemd worden zijn niet aangeboren en indien dat wel het geval is, is dit zichtbaar bij de geboorte. Het soort onderwijs, economische of sociale omstandigheden en emotionele stoornissen zijn invloeden van buitenaf en zijn niet aangeboren.

‘Sommige leerstoornissen hebben onmiddellijk met een schoolse vaardigheid te maken:

- lezen en spellen automatiseren: dyslexie;
- rekenen automatiseren: dyscalculie;
- schrijven en motoriek automatiseren: dyspraxie;
- taal, zinsbouw en woordenschat: dysfasie.

Andere leerstoornissen hebben onrechtstreeks gevolgen op het schoolse leren:

- aandacht: ADD en ADHD;
- flexibiliteit en sociale vaardigheden: NLD, syndroom van Asperger en autisme.’

(Bringmans & Cooreman, 2002, p. 13)

3.2 Leerstoornissen en het zelfbeeld

In hoofdstuk 9 van het boek ‘Ernstige leer- en gedragsproblemen op school’ staat een onderzoek beschreven over volwassenen met een leerstoornis en hun eigen visie. Dit onderzoek is gedaan door J. Hellendoorn en geeft inzicht in het leven van een volwassenen/kind met een leerstoornis.

Sociaal-emotionele ontwikkeling en problemen

‘Ik heb steeds het gevoel dat ik er niet echt bij hoor.’, ‘Ik heb geen echte vrienden, misschien wel omdat ik zo teleurgesteld ben in mensen.’ en ‘Als het erop aan komt, word je toch afgestoten.’ (Ghesquière & Ruijsenaars, 1998, p. 179) Deze uitspraken werden gedaan door de helft van de deelnemers. Deze helft van de deelnemers had last van problemen in de sociale contacten. Zoals men kan zien in de uitspraken voelden ze zich anders dan anderen en voelden ze zich niet geaccepteerd.

Het kunnen verwoorden en uitdrukken was voor andere deelnemers erg lastig, sociaal onhandig. Hier horen de volgende uitspraken bij: ‘Ik denk dat dat samengaat, een zekere terughoudendheid, angst om te falen, dat houdt je tegen in je contacten met anderen.’, ‘Zoals ik praat en dingen probeer te vertellen, dat snappen mensen vaak niet goed.’ en ‘je hebt iets dat anderen niet kunnen zien en wat ze ook niet kennen, en het is ook haast niet uit te leggen, dus... tsja...’. (Ghesquière & Ruijsenaars, 1998, p. 179)

Toch waren er ook een aantal deelnemers die ondanks hun leerstoornis populair waren op school. Achtentwintig van de dertig deelnemers hadden last van emotionele problemen. Twee van de dertig deelnemers hadden geen zwaar meewegende emotionele problemen. Bijna alle deelnemers gaven aan dat hoe

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

ouder ze werden, hoe minder ze last hadden van de sociaal-emotionele problemen. De meeste deelnemers hadden weinig vriendjes/vriendinnetjes en dit werd ook al niet verbeterd door het volgen van speciaal basisonderwijs, waardoor de leerlingen verder uit elkaar wonen. Bij de ene deelnemer was werk de oplossing om de problemen achter zich te laten en voor de ander was het gezin wat hem er bovenop hielp.

Problemen die over het algemeen genoemd werden, “waren: onzekerheid, faalangst, frustratie, ‘je anders voelen’.” (Ghesquière & Ruijsenaars, 1998, p. 179)

Wat wel opviel is dat uit dit onderzoek bleek dat hoewel de deelnemers vroeger echt last van hun stoornis hadden, weinig tot geen van hen professionele hulp heeft gehad bij hun problemen.

Zelfbeeld

Hoe zit het dan met het zelfbeeld?

Zoals eerder gezegd denkt men bij het zelfbeeld op lichamelijk, emotioneel, sociaal en cognitief vlak na over zichzelf. Twee van deze vier vlakken zijn: emotioneel en sociaal. Eerder zijn de problemen die de deelnemers hadden op sociaal-emotioneel gebied benoemd. Een logische conclusie zou zijn dat de deelnemers die op deze twee gebieden negatieve ervaringen hadden, zichzelf ook negatief zouden zien. Tijdens het onderzoek hebben de deelnemers een blad met eigenschappen voor zich gekregen. Hierop hebben ze allemaal aangegeven welke eigenschappen bij hen passen. ‘Tweederde van de proefgroep beschreef zichzelf als doorzetter, volhardend, veel verantwoordelijkheidsgevoel, rustig, koppig, avontuurlijk, spontaan en graag alleen bezig. Iets meer dan de helft noemde zichzelf vriendelijk, precies, goed in leiding geven, onzeker en faalangstig. Minder dan een derde beschreef zichzelf als zorgeloos, agressief, dominant, stil, nerveus of gemakkelijk iets opgeven.’ (Ghesquière & Ruijsenaars, 1998, p. 181) Twintig van deelnemers hebben goede moed voor de toekomst, maar acht deelnemers waren daadwerkelijk tevreden over hun carrière en drie slechts over hun hele leven.

Dit onderzoek is afgenomen onder volwassenen. In het onderzoek kwam duidelijk naar voren hoe de deelnemers zich als kind voelden. De meeste voelden zich niet goed genoeg en hadden sociale en emotionele problemen. Op het moment dat ze eigenschappenlijst moesten invullen, werden er zowel positieve als negatieve eigenschappen aangekaart. Hieruit zouden we kunnen concluderen dat de meeste deelnemers geen negatief zelfbeeld hebben, maar ook geen positief zelfbeeld. Hoe hun zelfbeeld was toen ze kind waren is onbekend. Hier kan naar gegist worden, maar dit is niet onderzocht.

‘Kinderen met leerproblemen hebben vaak ook sociaal-emotionele en motivationele problemen.’
(Ghesquière & Ruijsenaars, 1998, p. 131)

4. Conclusie

4.1 Wat houdt het zelfbeeld bij kinderen in?

Het zelfbeeld is wat men van zichzelf vindt op lichamelijk, sociaal, emotioneel en cognitief vlak. Dit beeld over zichzelf vormt men op basis van eerdere ervaring. Het zelfbeeld en iemands welbevinden gaan hand in hand. Uit het zelfbeeld komen zelfwaardering, competentiegevoel en zelfrespect voort. Dit is in verband te leggen met de basisbehoeften van Maslow en Stevens. Wanneer iemand een slecht zelfbeeld heeft, zal er ook niet voldaan worden in zijn basisbehoeften en zal deze persoon niet tot een goede zelfontplooiing komen. Daarom is het heel erg belangrijk dat men als leerkracht zich bewust is van de houding die men tegenover de leerlingen heeft. Het benadrukken van het negatieve dingen, kan een negatief zelfbeeld veroorzaken. Als leerkracht moet men de kinderen altijd zoveel mogelijk positief proberen te benaderen.

4.2 Wat houdt de psychologie van kindertekeningen in?

Ieder kind tekent, het is een oerdrift. Tekenen is noodzakelijk voor een goede ontwikkeling. Doormiddel van tekenen ontwikkelen kinderen zich op heel veel gebieden. De tekenontwikkeling van kinderen bestaat uit drie fasen: de krabbelfase (2-4 jaar), de schematische fase (4-7 jaar) en de naturalistische fase (7+ jaar). Tekenen is voor kinderen een uitlaatklep. Een plek waar ze hun gevoel in kunnen stoppen. Dingen kunnen 'vertellen', wat mondeling niet lukt. Uit deze tekeningen kunnen belangrijke signalen gehaald worden. Ook is het volgens de literatuur mogelijk om het zelfbeeld van kinderen uit tekeningen af te lezen, want het zelfbeeld uit zich in emoties en kinderen uiten hun emoties in tekeningen. Het analyseren van tekeningen op pedagogisch gebied is subjectief werk. Door het gebruik van middelen en testen kun je de diepere betekenis van de tekening missen. Daarom is het belangrijk om in de huid van het kind te kruipen wanneer er aan de slag wordt gegaan met de analyse van de tekeningen.

4.3 Wat is een leerstoornis?

Een leerstoornis is iets wat aangeboren is, is iets wat voor problemen zorgt op één gebied, is iets wat erfelijk is en heeft niks te maken met medische, lichamelijke of emotionele problemen. De leerstoornissen die we tegenkomen in het basisonderwijs zijn: dyslexie, dyscalculie, dyspraxie en dyfasie. Stoornissen die geen leerproblemen zijn, maar wel leerproblemen veroorzaken zijn: ADD, ADHD, NLD, syndroom van asperger en autisme. Het hebben van een leerstoornis kan zorgen voor sociaal-emotionele problemen. Je anders voelen, er niet bij horen, gepest worden. Dit zijn allemaal dingen die naar voren kwamen in een onderzoek onder volwassenen met een leerstoornis. Aan het einde van dit onderzoek hebben de deelnemers zichzelf karaktereigenschappen toegewezen. Uit deze laatste test bleek dat de volwassenen geen positief zelfbeeld, maar ook geen negatief zelfbeeld hebben. Hoe hun zelfbeeld was toen ze kind waren, is niet te zeggen. De invloed van een leerstoornis op het zelfbeeld is dus niet duidelijk. De kinderen kunnen last hebben van sociaal-emotionele problemen, maar misschien zijn ze lichamelijk en cognitief weer heel sterk of tevreden met zichzelf.

4.4 Hypothese

Wat betekent dit alles nu voor het praktijkonderzoek? Het kan zijn dat er uit het praktijkonderzoek blijkt dat er verschil is in het zelfbeeld van kinderen met een leerstoornis en kinderen die dit niet hebben. Dit omdat de volwassenen met een leerstoornis uit eerder onderzoek aangaven dat ze zich op sociaal-emotioneel gebied niet prettig voelden. Nu als volwassenen hebben ze geen negatief zelfbeeld, maar ook geen positief zelfbeeld. Door dit onderzoek kan er verwacht worden dat er onder de kinderen met een leerstoornis meer negatieve zelfbeelden bestaan, doordat ze zich op sociaal-emotioneel gebied niet prettig voelden. Het is vanuit de theorie bewezen dat het mogelijk is om het zelfbeeld van kinderen af te kunnen lezen uit de tekeningen die het maakt. Of dit in de praktijk ook zo is, is nog onduidelijk.

5. Opzet praktijkonderzoek

5.1 Kindertekeningen

Onderzoeksgroep

Het onderzoek zal gedaan worden onder twintig kinderen uit groep 4-8 van CNS Zomerland te Stellendam. Van die twintig kinderen hebben tien kinderen een leerstoornis en tien kinderen hebben deze niet. Tijdens het onderzoek wordt er geprobeerd om een evenwicht aan te brengen tussen het aantal jongens en meisjes. Ook binnen de groep kinderen met een leerstoornis en de groep kinderen zonder leerstoornis.

Onderzoeksmethoden en -instrumenten

Het zelfbeeld van de kinderen zal onderzocht worden aan de hand van de tekeningen die de kinderen gaan maken. Voor het onderzoek zullen tekenmaterialen nodig zijn. Het onderzoek wat uitgevoerd wordt onder de kinderen is een case-study. Deze case-study is een kwalitatief onderzoek waarbij de interpretaties van de kindertekeningen met elkaar zullen vergeleken worden om antwoord te kunnen geven op de hoofdvraag. Om te kunnen controleren of het mogelijk is om het zelfbeeld van kinderen te analyseren van de tekeningen die het maakt, zal ik gebruik maken van een enquête. Ieder kind, wat meedoet aan het onderzoek, zal deze enquête invullen. Uit deze enquête kan ook het zelfbeeld van het kind gehaald worden.

Plan van aanpak

1. Enquête voor de nulmeting samenstellen.
2. Praktijkonderzoek uitvoeren
  - Opdrachten voor het maken van de tekeningen geven
  - De kinderen krijgen geen uitleg waarom ze deze tekeningen maken, dit kan hun gedachten beïnvloeden.
  - Voor iedere tekening krijgen de kinderen tien minuten.
  - Na het tekenen vullen de kinderen de enquête in.
3. Terwijl de kinderen de tekening aan het maken zijn, wordt hun houding en de opmerkingen die ze maken geobserveerd. Deze houding en opmerking zullen later het analyseren van de tekeningen ondersteunen.
4. Tekeningen analyseren. Tijdens het analyseren van de tekeningen zal gebruik gemaakt worden van de vijf thema's met kenmerken van Koppitz, de symboliek van de bladspiegel en het persoonlijk gevoel bij de tekening.
5. Enquête analyseren. De enquête wordt geanalyseerd met behulp van de nakijksleutel in bijlage 2.
6. Eindanalyse. Bij de eindanalyse wordt de analyse van de tekening vergeleken met de analyse van de enquête. Ook wordt er gekeken of er verschil zit in de analyses van de kinderen met een leerstoornis en kinderen die deze niet hebben.

5.2 Leerkrachten onderzoek

Onderzoeksgroep

Onder de leerkrachten van CNS Zomerland wordt onderzoek gedaan, om inzicht te krijgen in hoeveel leerkrachten nu eigenlijk bezig zijn met het zelfbeeld van kinderen en of ze überhaupt wel weten wat het zelfbeeld van kinderen inhoudt. Door dit te doen komt er inzicht in wat de beroepspraktijk van het zelfbeeld weet en hoe ze hier mee omgaan.

Onderzoeksmethoden en -instrumenten

Voor dit onderzoek wordt gebruik gemaakt van een enquête. De onderzoeksmethode die hierbij hoort is een survey. Uit deze survey komen kwantitatieve gegevens. Hierdoor heb ik kwalitatieve gegevens en kwantitatieve gegevens in mijn onderzoek.

Plan van aanpak

1. Enquête maken
2. Enquête afnemen
3. Enquête analyseren met behulp van Excel
4. Gegevens enquête onderling vergelijken en conclusies trekken

Praktijkdeel

7. Zelfbeeld van kinderen uit kindertekeningen

In dit hoofdstuk worden de resultaten weergegeven van de analyse van de kindertekeningen en de analyse van de enquêtes. Aan het einde van dit hoofdstuk worden bij gegevens vergeleken en kunnen er conclusies getrokken worden. Ook zal er nog ingegaan worden of er verschil is in het zelfbeeld van jongens en meisjes. In bijlage 4 zijn de tekeningen van een leerling met een negatief zelfbeeld toegevoegd en in bijlage 5 zijn de tekeningen van een leerling met een positief zelfbeeld toegevoegd.

7.1 Analyse kindertekeningen

Groep 4

Kinderen met een leerstoornis

Naam	Maurain
Tekening 1	Papa, boos, dun persoon, heeft tanden, stoom uit de oren. Bladspiegel: MM, OM
Tekening 2	Mama, dun persoon, geen mond en oren, vingers etc. compleet.
Tekening 3	Schildpad. 'Omdat ik langzaam ben'. Bladspiegel: OL.
Conclusie	Negatief zelfbeeld. Onzekerheid, boosheid, angst, vlucht, zicht terugtrekken. Ook door toekennen negatieve eigenschappen.

Naam	Max
Tekening 1	Jongen, dikker armen, dunne buik, brede nek, grote ogen, geen wenkbrauwen, vijf vingers, veters, stekels, persoon lacht en omgeving is getekend. Bladspiegel: MM
Tekening 2	Meisje, klein, dikke rechterarm, geen neus, holle ogen, geen vingers. Bladspiegel: ML, BL, MM en BM.
Tekening 3	Poema, 'is snel en kan goed verstoppen'.
Conclusie	Positief zelfbeeld. Over het algemeen positieve indruk. Één keer met bladspiegel richting twijfel en dromerig. Maar kent positieve eigenschappen aan zichzelf toe. Onregelmatigheid in ledematen staat voor impulsief.

Naam	Charlotte
Tekening 1	Meisje, blond haar, geen nek, kijkt naar links, jurkje, lacht, twee lippen, kijkt gemeen, vingers. Bladspiegel: BL, ML, OL, BM, MM en OM.
Tekening 2	Jongen, lacht, geen nek, schouders omhoog. Bladspiegel: ML en MM.
Tekening 3	Poes, veilig en kroelt graag.
Conclusie	Positief, maar ook niet negatief. Rustig, teruggetrokken meisje, speels en dromerig, wel snel geïntimideerd.

Kinderen zonder leerstoornis

Naam	Joey
Tekening 1	Zus, klein getekend, geen nek, schouders omhoog, groot hoofd en oren, grote ogen en wimpers, twee lippen, kijkt neutraal, dunne benen. Bladspiegel: MM en OM.
Tekening 2	Jongen, iets groter getekend, grote oren en ogen, open mond, zon, stoom uit de oren.
Tekening 3	Slang, 'omdat ik niet snel kan rennen'.
Conclusie	Negatief zelfbeeld. Focus ligt op 'ik kan niet'. Stoom uit de oren is nageaapt van een ander. Durft zichzelf niet te zijn.

Naam	Joep
Tekening 1	Jongen, lacht, alles erop en eraan. Geeft mij een blij gevoel. Bladspiegel: BM, MM en OM.
Tekening 2	Jongen, star gezicht, verder alles erop en eraan. Bladspiegel: BM, MM en OM.
Tekening 3	Zeehond. 'Ik ben lief en hij ook'. De zeehond is getekend in zijn omgeving en kijkt vrolijk.
Conclusie	Positief zelfbeeld. Vrolijke jongen.

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijis

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Naam	Evi
Tekening 1	Jongen, licht, vijf vingers, kijkt scheel en blij, mond is één streep, wenkbrauwen en wimpers getekend, geeft vrolijk en blij gevoel. Bladspiegel: BM, MM en OM iets naar links.
Tekening 2	Meisje, licht, blonde haren, kijkt scheel, mist wimpers, mond is één streep, jurkje aan, armen bloot. Bladspiegel: BM, MM en OM. Geeft vrolijk/blij gevoel.
Tekening 3	Stokstaartje. 'nieuwsgierig, bruin, alles in de gaten houden'. Omgeving waarin het dier leeft is ook getekend.
Conclusie	Positief zelfbeeld. Tekeningen zijn in het midden getekend, goed formaat en vrolijk. Is zelf een stokstaartje in omgeving getekend omdat ze nieuwsgierig is en alles in de gaten wil houden. Iemand met een negatief zelfbeeld zou dit te eng vinden.

Groep 5/6

Kinderen met een leerstoornis

Naam	Charlotte
Tekening 1	Meisje, klein getekend, groot hoofd, brede nek, korte armen en benen, wolkjes en zon, twee lippen, ketting, oorbellen en blauwe ogen. Bladspiegel: OM.
Tekening 2	Broertje, klein getekend, groot hoofd, korte armen en benen, steekt tong uit. Bladspiegel: MM en OM.
Tekening 3	Paard = lief. Perspectief met benen klopt niet. Paard lacht wel.
Conclusie	Negatief zelfbeeld. Ik krijg een erg somber gevoel bij de tekeningen.

Naam	Arnout
Tekening 1	Meisje, open mond, grote ogen. Geen nek, benen en voeten, grote ronde buik, geen oren. Bladspiegel: OM.
Tekening 2	Jongen, groot getekend, open mond, geen neus en oren, korte armen, vierkante buik, lange benen, platte voeten.
Tekening 3	Mier. 'want hij is klein'.
Conclusie	Negatief zelfbeeld. Personen zijn onvolledig getekend en kent zichzelf negatieve eigenschappen toe.

Naam	Emma
Tekening 1	Broer, groot hoofd, kijkt moeilijk, open mond, twee lippen + tanden, brede nek, grote armen, smalle buik + benen, vingers en schoenen. Bladspiegel: Links
Tekening 2	Meisje, groot hoofd, licht, verlegen er is aan alles gedacht.
Tekening 3	Kat. 'omdat ik sluw ben'. De kat zit op een tak, staart naar boven, alsof er een emmer water overheen is gegoooid.
Conclusie	Negatief zelfbeeld. Verhoudingen in de tekeningen kloppen niet en kent zichzelf een negatieve eigenschap toe. Als je sluw bent, betekent dat dat je dingen stiekem doet. Je doet dingen stiekem als je iets niet durft te vragen of jezelf niet begrepen voelt.

Naam	Jinthe
Tekening 1	Meisje, benen tegen elkaar, vrolijke kleuren gebruikt, centraal getekend, gedetailleerd, dikke benen en armen, meisje lijkt uit een andere wereld / fantasie wereld te komen. Stripfiguur.
Tekening 2	Jongen, zijaanzicht, korte benen, kijkt weg en laat hond uit.
Tekening 3	Paard. 'is lief en helpt mensen'.
Conclusie	Positief zelfbeeld in haar eigen wereld. Ik heb het gevoel dat zijn in haar eigen wereld leeft en niet door heeft wat er om haar heen gebeurt.

Kinderen zonder leerstoornis

Naam	Fleur
Tekening 1	Meisje, licht, kleine nek, mond is één streep, vijf vingers.
Tekening 2	Jongen, platte schouders, lang bovenlijf.
Tekening 3	Dolfijn. 'houdt van zwemmen en is vrolijk'.
Conclusie	Positief zelfbeeld. De personen lachen, centraal getekend, geeft een vrolijke indruk.

Naam	Maaïke
Tekening 1	Meisje, vrolijk, staat op een berg, wolk en bloemetje, vrolijke kleuren. Bladspiegel: centraal op blad.
Tekening 2	Jongen, licht, oorbel, linkeroog kleiner, schouders beetje omhoog.
Tekening 3	Krokodil. 'komt voor anderen op'.
Conclusie	Positief zelfbeeld. Vrolijke tekeningen, stoer, durft van zichzelf af te bijten.

Naam	Thomas
Tekening 1	Luigi, huilt, mond open, mist rechterhand, nagetekend vanuit computerspel.
Tekening 2	Meisje van super Mario, vrolijke kleuren.
Tekening 3	Hond. 'ik ben slim en sterk'.
Conclusie	Positief zelfbeeld. Erg fantasieerijk en kent zichzelf positieve eigenschappen toe.

Naam	Yoran
Tekening 1	Mario, kijkt boos, geen nek, tanden en twee lippen, vijf vingers.
Tekening 2	Meisje van super Mario, licht, neus, propeller op zijn hoofd.
Tekening 3	Aap. 'maakt veel grappen en is best snel'. Aap licht, vrolijke ogen, geen neus.
Conclusie	Positief zelfbeeld. Mogelijk verlegen.

Groep 7/8

Kinderen met een leerstoornis

Naam	Benjamin
Tekening 1	Jongen, nagetekend, heel mooi, alleen hoofd en bovenlijf, jongen licht, blad liggend gehouden. Bladspiegel: ML en MM.
Tekening 2	Meisje, zonnebril, snottebel, licht en heeft denkrimpels, alleen hoofd getekend. Bladspiegel: MR
Tekening 3	Adelaar. Kijkt erg streng, maar is ook rechtvaardig en zorgzaam.
Conclusie	Positief zelfbeeld. Helpt erg graag anderen, maar kan ook streng zijn voor zichzelf en anderen, waardoor hij in de knoei kan komen met zichzelf.

Naam	Kacper
Tekening 1	Jongen, erg groot, armen tot op de grond, oorbellen, zigzag als tanden, kijkt boos. Beangstigend persoon.
Tekening 2	Meisje, open mond, kleine benen, geen oren. Bladspiegel: BM en MM
Tekening 3	Adelaar. 'ik ben ook snel'. Heeft van Benjamin nageaapt. Bij de eerste keer kon hij niet kiezen welk dier en bij de tweede keer tekende hij hetzelfde dier als Benjamin getekend.
Conclusie	Negatief zelfbeeld. Kijkt erg op tegen anderen. Weet zichzelf niet zo goed een houding te geven.

Naam	Dylan
Tekening 1	Jongen, geen nek, geen oren, kijkt boos, stoom uit de oren, armen aan het midden van zijn lijf. Twee lippen en tanden. Bladspiegel: MM
Tekening 2	Meisje, heel klein, één arm, kijkt sip, geen nek.
Tekening 3	Aapje. Klein en miezerig. Geen neus, mond, oren en benen. 'het is druk'.
Conclusie	Negatief zelfbeeld. tekent personen waaraan veel onderdelen missen en als hij zichzelf met een dier moet vergelijken, tekent hij het heel erg klein.

Kinderen zonder leerstoornis

Naam	José
Tekening 1	Meisje, alles getekend, kijkt neutraal, vrolijk aangekleed. Bladspiegel: BM
Tekening 2	Jongen, alles getekend, licht. Bladspiegel: BM
Tekening 3	Giraffe. 'nieuwsgierig, dat ben ik ook'.
Conclusie	Positief zelfbeeld. vrolijke meid die zich ook veel bezig houdt met anderen.

Naam	Fleur
Tekening 1	Meisje, kijkt scheel, neutraal gezicht, dunne armen, vrolijk jurkje. Bladspiegel: MM en OM.
Tekening 2	Jongen, kijkt scheel, dunne/smalle buik, neutraal gezicht, geen oren. Bladspiegel: MM.
Tekening 3	Vlinder, kijkt scheel. 'ik ben vrolijk en wil veel zien'.
Conclusie	Positief zelfbeeld. Vrolijke meid, die zichzelf durft te zijn. Nieuwsgierigheid uit zich alleen bij kinderen met een positief zelfbeeld.

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Naam	Manar
Tekening 1	Jongen, klein getekend, geen nek, twee lippen, geeft een zielige uitdrukken. Bladspiegel: MM en OM.
Tekening 2	Meisje, zit aan tafel, geeft ook een zielige indruk. Bladspiegel: MM en OM.
Tekening 3	Olifant. 'ze is niet zo handig'.
Conclusie	Negatief zelfbeeld. Getekende personen komen onzeker over. Vind zichzelf onhandig en heeft tijdens het tekenen een aantal keren gezegd: 'ik kan het niet'. Onzeker meisje wat niet altijd ziet wat ze kan, gelukkig wel erg vrolijk.

Overzicht

Groep	Leerlingen met leerstoornis	Zelfbeeld	Leerlingen zonder leerstoornis	Zelfbeeld
4	Charlotte	Positief	Evi	Positief
	Maurain	Negatief	Joep	Positief
	Max	Positief	Joey	Negatief
5/6	Arnout	Negatief	Fleur	Positief
	Charlotte	Negatief	Maaïke	Positief
	Emma	Negatief	Thomas	Positief
	Jinthe	Positief	Yoran	Positief
7/8	Benjamin	Positief	Fleur	Positief
	Dylan	Negatief	José	Positief
	Kacper	Negatief	Manar	Negatief

7.2 Analyse enquête

Groep 4

Leerlingen met leerstoornis	Zelfbeeld	Opmerkingen
Charlotte	Positief	Overwegend positieve antwoorden. Verlegen en bescheiden meisje. Geeft zichzelf een 6. Geeft aan dat ze niet kan pesten.
Maurain	Negatief	Overwegend negatieve antwoorden. Benoemt veel meer dingen die ze niet kan dan dat ze wel kan. Ze geeft zichzelf ook het cijfer 6.
Max	Positief	Weet goed wat hij wel en niet kan. Geeft overwegend positieve antwoorden.

Leerlingen zonder leerstoornis	Zelfbeeld	Opmerkingen
Evi	Positief	Antwoorden geven een twijfelachtig beeld. Benoemt twee dingen waar ze goed in is en één ding waar ze niet goed in is. geeft zichzelf het cijfer 9.
Joep	Positief	Overwegend positieve antwoorden. Kent zichzelf twee dingen toe die hij goed kan en één ding die hij niet goed kan. Geeft zichzelf het cijfer 8.
Joey	Negatief	Beantwoord op vrijwel alle vragen negatief en geeft zichzelf een 6.

Groep 5/6

Leerlingen met leerstoornis	Zelfbeeld	Opmerkingen
Arnout	Negatief	Veel antwoorden die getuigen van een negatief zelfbeeld. Heeft de laatste drie open vragen ook niet beantwoord.
Charlotte	Negatief	Veel antwoorden die getuigen van een negatief zelfbeeld. Benoemt bij dingen die ze kan één schoolvak en doe dit bij kan ik niet ook. Geeft zichzelf een 7.
Emma	Positief	Op het randje positief. Eerste gedeelte van de enquête geeft twijfelachtig beeld. Tweede deel van de enquête getuigd van een redelijk positief zelfbeeld. Geeft zichzelf wel een 6.
Jinthe	Positief	De eerste vragen van de enquête geven geen duidelijk beeld. De openvragen geven de doorslag. Ze benoemt drie dingen die ze goed kan en één ding die ze niet kan. Ze geeft zichzelf een 8.

Leerlingen zonder leerstoornis	Zelfbeeld	Opmerkingen
Fleur	Positief	Haar antwoorden geven nog een positief zelfbeeld aan nog een negatief zelfbeeld. Ze geeft zichzelf uiteindelijk een 8. Heeft op de helft van de vragen soms beantwoord en de andere helpt de antwoorden gegeven die bij een positief zelfbeeld passen. Hier ga ik dan ook van uit.
Maike	Positief	Meisje weet goed wie ze is. overwegend positieve antwoorden. Benoemt vier dingen die ze goed kan en weet niet wat ze niet goed kan. Geeft zichzelf het cijfer 8.
Thomas	Positief	Overwegend positieve antwoorden. Geeft zichzelf het cijfer 8.
Yoran	Positief	Overwegend positieve antwoorden. Sommige antwoorden roepen twijfel op. Geeft zichzelf een 9.

Groep 7/8

Leerlingen met leerstoornis	Zelfbeeld	Opmerkingen
Benjamin	Positief	Overwegend positieve antwoorden. Soms is er wel getwijfeld over het antwoord, door twee antwoorden te omcirkelen. Hij geeft zichzelf een acht en kan drie dingen toe die hij goed kent en twee dingen die hij minder goed kan.
Dylan	Negatief/ Positief	Deze enquête geeft mij een twijfelachtig beeld. De leerling antwoordt het meest met soms. Hij vindt nieuwe dingen spannend. Wel noemt hij meer dingen op waar hij niet goed in is. Hij geeft zichzelf dan wel weer een 9.
Kacper	Positief	De antwoorden op alle vragen getuigen van een positief zelfbeeld. Ook geeft hij zichzelf een 10.

Leerlingen zonder leerstoornis	Zelfbeeld	Opmerkingen
Fleur	Positief	De antwoorden op alle vragen getuigen van een positief zelfbeeld. Zij geeft zichzelf een 9.
José	Positief	De antwoorden zijn overwegend positief. Ze kent zichzelf een 7 toe.
Manar	Positief	De antwoorden op alle vragen getuigen van een positief zelfbeeld. Zij geeft zichzelf een 7.

Overzicht

Groep	Leerlingen met leerstoornis	Zelfbeeld	Leerlingen zonder leerstoornis	Zelfbeeld
4	Charlotte	Positief	Evi	Positief
	Maurain	Negatief	Joep	Positief
	Max	Positief	Joey	Negatief
5/6	Arnout	Negatief	Fleur	Positief
	Charlotte	Negatief	Maike	Positief
	Emma	Positief	Thomas	Positief
	Jinthe	Positief	Yoran	Positief
7/8	Benjamin	Positief	Fleur	Positief
	Dylan	Positief/ negatief	José	Positief
		Negatief	Manar	Positief
	Kacper	Negatief		

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

7.3 Conclusie

Overzicht

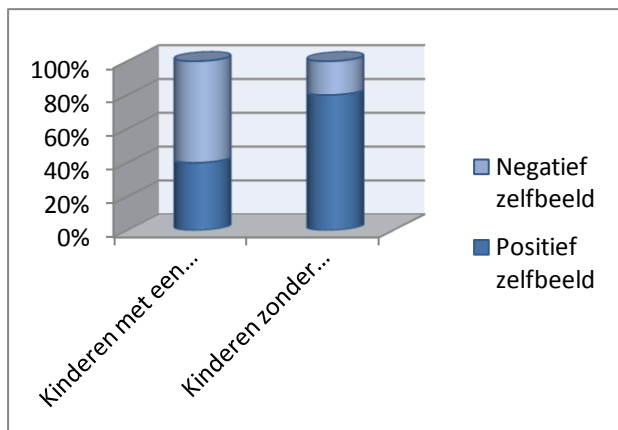
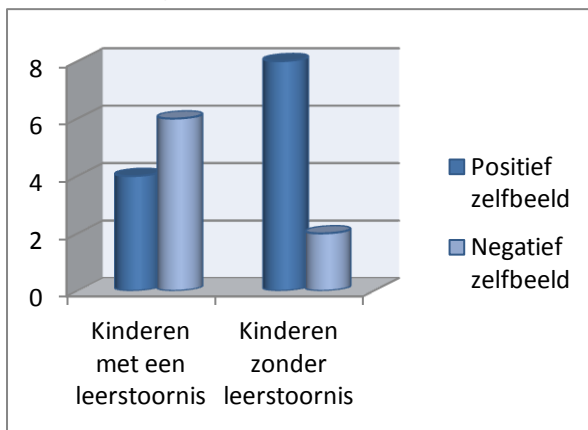
Groep	Leerlingen met leerstoornis	Conclusie Tekening	Conclusie enquête	Leerlingen zonder leerstoornis	Conclusie Tekening	Conclusie Enquête
4	Charlotte	Positief	Positief	Evi	Positief	Positief
	Maurain	Negatief	Negatief	Joep	Positief	Positief
	Max	Positief	Positief	Joey	Negatief	Negatief
5/6	Arnout	Negatief	Negatief	Fleur	Positief	Positief
	Charlotte	Negatief	Negatief	Maaïke	Positief	Positief
	Emma	Negatief	Positief	Thomas	Positief	Positief
	Jinthe	Positief	Positief	Yoran	Positief	Positief
7/8	Benjamin	Positief	Positief	Fleur	Positief	Positief
	Dylan	Negatief	Positief/negatief	José	Positief	Positief
	Kacper	Negatief	Negatief	Manar	Negatief	Positief

Uit deze tabel is de conclusie te trekken dat een paar analyses elkaar tegenspreken. Dit zijn de analyses van Emma, Dylan en Manar. Voor de eindconclusies wegen de conclusies van de tekeningen het zwaarst. Eerder in de theorie is besproken dat kinderen hun zelfbeeld projecteren in de personen die ze tekenen. Dit gaat zo goed als vanzelf. Een enquête kan men makkelijker bewust oneerlijk invullen. Bij een enquête worden de kinderen geconfronteerd met vragen waardoor ze over zichzelf gaan nadenken. De één zal hier goed over nadenken en eerlijk antwoorden en de ander zal deze vragen vermijden en het antwoord geven waarvan hij/zij denkt dat de juf verwacht. In zeventien gevallen komt de uitslag van de enquête overeen met de analyse van de tekeningen. Het is dus mogelijk om het zelfbeeld van kinderen af te lezen uit kindertekeningen.

De vraag die in dit hoofdstuk centraal staat is de vraag:

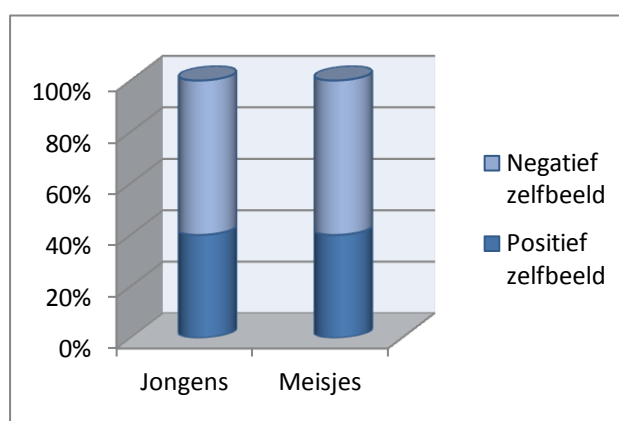
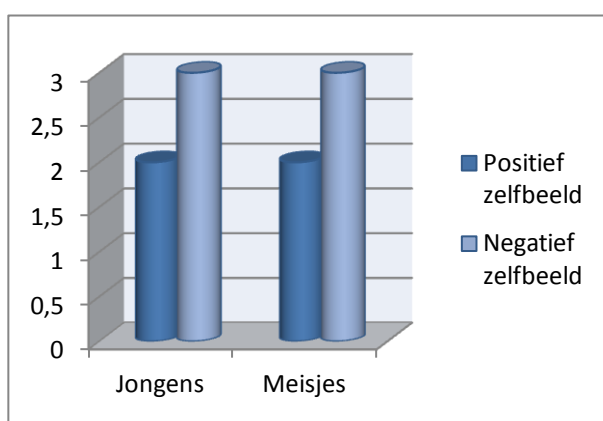
Is er verschil in het zelfbeeld van kinderen met een leerstoornis en kinderen die dit niet hebben?

Om deze vraag goed te kunnen beantwoorden staan hieronder twee grafieken weergegeven. De eerste grafiek laat zien hoeveel kinderen met een leerstoornis een positief of een negatief zelfbeeld hebben en hoeveel kinderen zonder leerstoornis een positief of een negatief zelfbeeld hebben. In de tweede grafiek wordt weergegeven hoeveel procent van de leerlingen een positief zelfbeeld heeft en hoeveel procent van de leerlingen een negatief zelfbeeld heeft. Dit is verdeeld over twee staven. In de ene staaf zijn de percentages van de kinderen met een leerstoornis te zien en in de andere staaf de percentages van de kinderen zonder leerstoornis. Deze grafieken zijn gebaseerd op de gegevens die zijn verkregen uit de analyse van de kindertekeningen.

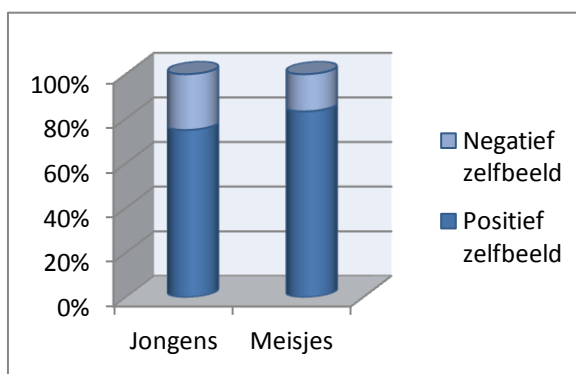
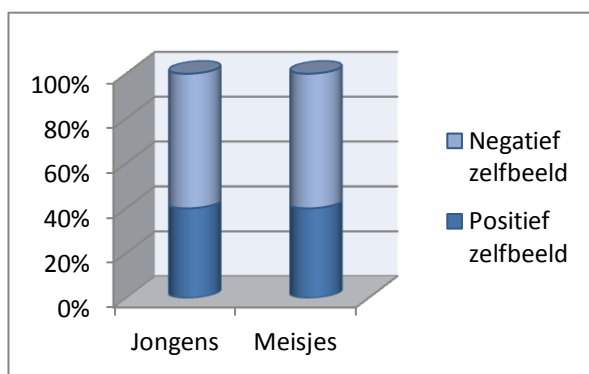
Onder de kinderen met een leerstoornis zijn er vier kinderen met een positief zelfbeeld en zes kinderen met een negatief zelfbeeld. Onder de kinderen zonder leerstoornis zijn er acht kinderen met een positief zelfbeeld en twee kinderen met een negatief zelfbeeld. Hieruit kan geconcludeerd worden dat er onder de kinderen met een leerstoornis meer negatieve zelfbeelden bestaan dan onder de kinderen zonder leerstoornis. **Er is dus daadwerkelijk verschil in het zelfbeeld tussen kinderen met een leerstoornis en kinderen zonder leerstoornis.**

Wat ook nog interessant is, is om te kijken of er verschil zit in de jongens en de meisjes. Het is niet helemaal gelukt om gelijke aantallen jongens en meisje te hebben. Bij de kinderen met een leerstoornis is dit wel gelukt, bij de kinderen zonder leerstoornis heb ik zes meisjes en vier jongens. Dit is dus iets uit balans. De jongens en meisjes worden met elkaar vergeleken met behulp van grafieken. Er wordt eerst gekeken naar de jongens en meisjes in het algemeen. Hierbij laat wordt het verschil tussen leerstoornis en geen stoornis achterwege gelaten. Doordat het aantal jongens en meisjes niet helemaal gelijk is, is ervoor gekozen om eerst een grafiek te laten zien waarin de letterlijke aantallen positieve en negatieve zelfbeelden onder de jongens en de meisjes staan weergegeven. Hier is voor gekozen om een overzichtelijk beeld te creëren in de resultaten. In de tweede grafiek worden percentages weergegeven. Door dit te doen is te zien hoeveel procent van de jongens een positief of negatief zelfbeeld heeft en hoeveel procent van de meisjes een positief of negatief zelfbeeld heeft. Hierdoor kan, ondanks de ongelijke aantallen, een eerlijke conclusie getrokken worden. Bij de conclusie wordt er gekeken naar of er verschil is in het zelfbeeld tussen de jongens en meisjes in het algemeen. De grafieken met bespreking zijn hieronder te vinden.

In de eerste grafiek zijn de werkelijke cijfers te zien. Er is te zien dat de onderzoeksgroep negen jongens bevatte en elf meisjes. Binnen die negen jongens zijn er vier jongens met een negatief zelfbeeld en vijf jongens met een positief zelfbeeld. Binnen de elf meisjes zijn er vier negatieve zelfbeelden en zeven positieve zelfbeelden. In de tweede grafiek worden de percentages weergegeven. Er wordt weergegeven dat 45% van de jongens een negatief zelfbeeld heeft en 55% van de jongens een positief zelfbeeld heeft. Bij de meisjes heeft 36% een negatief zelfbeeld en 64% heeft een positief zelfbeeld. Hieruit blijkt dat de meisjes over het algemeen een positiever zelfbeeld hebben.

De verdeling van positieve en negatieve zelfbeelden binnen de groep met leerstoornis en de groep zonder leerstoornis leveren de volgende grafieken op.

De rechter grafiek geeft de percentages van kinderen zonder een leerstoornis weer. In de linker grafiek is te zien dat de percentages onder de jongens en meisjes gelijk zijn. Een positief zelfbeeld heeft 40% van de jongens en meisjes. Daartegenover heeft 60% van de jongens en meisje met een leerstoornis een negatief zelfbeeld. Onder de meisjes heeft 83% een positief zelfbeeld en 16% een negatief zelfbeeld. Bij de jongens heeft 75% een positief zelfbeeld en 25% een negatief zelfbeeld.

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

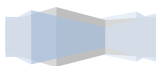
Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Uit deze cijfers volgt de conclusie dat er weinig tot geen verschil is in het zelfbeeld tussen jongens en meisjes. Bij beide onderzoeksgroepen zijn de percentages vrijwel gelijk.

8. Kindertekeningen en de expertise van de leerkracht

Wat vraagt het afnemen en het analyseren van het zelfbeeld van kinderen met behulp van kindertekeningen van de expertise van de leerkracht? Dat is de vraag die in dit hoofdstuk wordt beantwoord. De vraag wordt beantwoord met behulp van een competentieprofiel. Het competentieprofiel is samengesteld uit de ervaring van de onderzoeker, ik zelf.

8.1 Competentieprofiel

De leerkracht heeft kennis van:

- de psychologie van het zelfbeeld.
- de psychologie van kindertekeningen.
- de betekenis van de bladspiegel.
- de vijf thema's met kenmerken van Koppitz.
- de tekenontwikkeling van kinderen op de basisschool.

De leerkracht kan:

- een veilige en vertrouwde sfeer onder de leerlingen creëren.
- een vertrouwensband met de leerlingen opbouwen.
- een positief of negatief zelfbeeld herkennen.
- zich inleven in kinderen.
- zich inleven in de tekeningen van kinderen.
- kindertekeningen analyseren m.b.v. de vijf thema's met kenmerken van Koppitz en de symboliek van de bladspiegel.

Tijdens het uitvoeren van het praktijkonderzoek merkte ik dat deze kennis en vaardigheden erg belangrijk zijn. Voordat er kon begonnen worden met het laten maken van de tekeningen en het analyseren van de tekeningen moet er eerst kennis zijn. Het is erg belangrijk om te weten wat het zelfbeeld precies is, wat de psychologie van de kindertekening inhoudt, wat de betekenis van de bladspiegel is, de vijf thema's met kenmerken van Koppitz bekend zijn en de tekenontwikkeling van kinderen op de basisschool. Één van de vaardigheden die een leerkracht nodig heeft om de tekeningen te kunnen laten maken en te kunnen analyseren is het kunnen creëren van een veilige en vertrouwde sfeer. Door deze veilige sfeer zullen de kinderen eerlijke tekeningen durven maken. Een veilige en vertrouwde sfeer komt tot stand wanneer een leerkracht een vertrouwensband met de kinderen kunt opbouwen. Hierdoor weten de kinderen dat de informatie die ze geven veilig is bij de leerkracht. Verder moet men als leerkracht zich kunnen inleven in de kinderen. Tijdens het laten maken van de tekeningen zal de leerkracht de kinderen observeren. Op een dergelijk moment moet de leerkracht houdingen en opmerkingen van de kinderen kunnen interpreteren. Om dit te kunnen moet men zich kunnen inleven in de kinderen. Ook is er inlevingsvermogen nodig bij het analyseren van de tekeningen. De leerkracht laat dan de beelden op zich inwerken en gebruikt het gevoel wat hij/zij daarbij krijgt voor de analyse. Als laatste moet de leerkracht natuurlijk kindertekeningen kunnen analyseren met behulp van de vijf thema's met kenmerken van Koppitz en de symboliek van de bladspiegel. Dit kan een leerkracht als hij/zij de kennis hierover bevat.

In de volgende paragraaf wordt een korte samenvatting weergegeven van de kennis die de leerkracht nodig heeft om kindertekeningen af te nemen en te analyseren.

8.2 Samenvatting kennis voor leerkracht

De psychologie van het zelfbeeld

Het zelfbeeld is wat men van zichzelf vindt op lichamelijk, sociaal, emotioneel en cognitief vlak. Dit beeld over zichzelf vormt men op basis van eerdere ervaring. Het zelfbeeld en iemands welbevinden gaan hand in hand. Uit het zelfbeeld komen zelfwaardering, competentiegevoel en zelfrespect voort. Dit is in verband te leggen met de basisbehoeften van Maslow en Stevens. Wanneer iemand een slecht zelfbeeld heeft, zal er ook niet voldaan worden in zijn basisbehoeften en zal deze persoon niet tot een goede zelfontplooiing komen. Daarom is het heel erg belangrijk dat men als leerkracht zich bewust is van de houding die men tegenover de leerlingen heeft. Het benadrukken van het negatieve dingen, kan een negatief zelfbeeld veroorzaken. Als leerkracht moet men de kinderen altijd zoveel mogelijk positief proberen te benaderen.

Naast deze samenvatting van de psychologie van het zelfbeeld is het ook belangrijk om kennis te hebben van een positief en negatief zelfbeeld. Deze informatie staat in bijlage 1 beschreven.

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijis

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

De psychologie van de kindertekeningen

Ieder kind tekent, het is een oerdrift. Tekenen is noodzakelijk voor een goede ontwikkeling. Doormiddel van tekenen ontwikkelen kinderen zich op heel veel gebieden. De tekenontwikkeling van kinderen bestaat uit drie fasen: de krabbelfase (2-4 jaar), de schematische fase (4-7 jaar) en de naturalistische fase (7+ jaar). Tekenen is voor kinderen een uitlaatklep. Een plek waar ze hun gevoel in kunnen stoppen. Dingen kunnen 'vertellen', wat mondeling niet lukt. Uit deze tekeningen kunnen belangrijke signalen gehaald worden. Ook is het volgens de literatuur mogelijk om het zelfbeeld van kinderen uit tekeningen af te lezen, want het zelfbeeld uit zich in emoties en kinderen uiten hun emoties in tekeningen. Het analyseren van tekeningen op pedagogisch gebied is subjectief werk. Door het gebruik van middelen en testen kun je de diepere betekenis van de tekening missen. Daarom is het belangrijk om in de huid van het kind te kruipen wanneer er aan de slag wordt gegaan met de analyse van de tekeningen.

Analyse hulpstukken

Vijf thema's met kenmerken van Koppitz

Signs of Impulsivity:

- 'Poor integration of parts
- Gross asymmetry of limbs
- Transparencies
- Big figure
- No neck

Signs of shyness and timidity:

- Tiny figure
- Short arms
- Arms clinging to body
- No nose and/or mouth

Signs of insecurity and feelings of inadequacy:

- Slanted figure
- Tiny head
- Hands cut off
- Monstrous or grotesque figure
- No arms, legs and/or feet

Signs of anger:

- Crossed eyes
- Teeth
- Long arms
- Big hands
- Nude figures, exposed genitals or sexual content

Signs of anxiety:

- Shading of the face, body, limbs, hands or neck (or a combination)
- Legs pressed together
- No eyes
- Clouds, rain or flying birds

(Eddy, 2010)

De symboliek van de bladspiegel

BL Twijfel Op zichzelf teruggeplooid Dromerig Regressie	BM Denken Verbeelding Idealisme	BR Onzekerheid Inrealisme Impulsiviteit
ML Verleden Spijt, verdriet Passiviteit Moeder	MM Heden Realisme Actie Ik	MR Toekomst Verlangen Energie Vader
OL Angst Vlucht Zicht terugtrekken	OM Realiteit Materialisme	OR Begerigheid

Verder worden de leerkrachten geadviseerd om heel hoofdstuk 1 en 2 door te nemen voordat er aan de slag wordt gegaan met het afnemen en analyseren van de tekeningen.

9. CNS Zomerland en het zelfbeeld

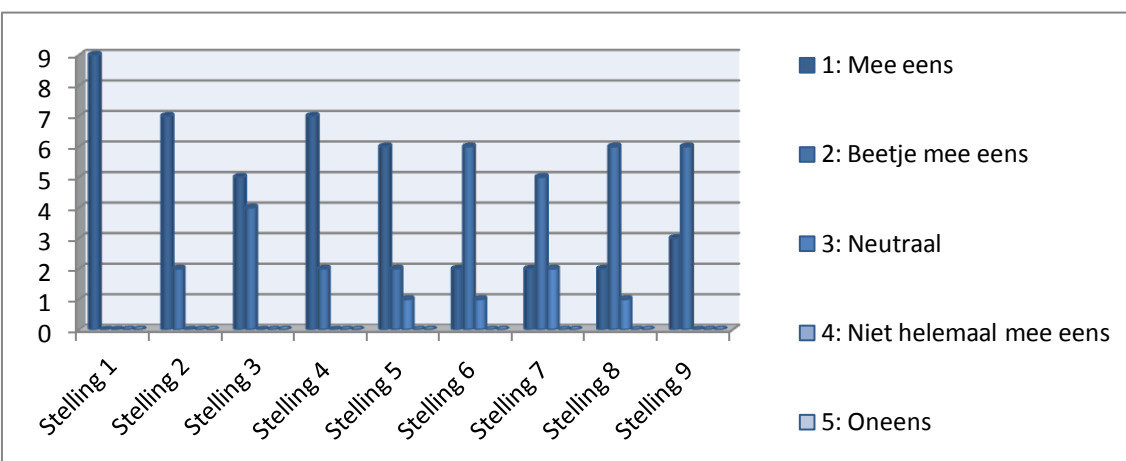
Wat weten de leerkrachten van CNS Zomerland van het zelfbeeld en hoe houden ze hier rekening mee in hun onderwijs? Dit is de vraag die in dit hoofdstuk wordt beantwoord. Om antwoord te krijgen op deze vraag is er een enquête afgenomen onder de leerkrachten van CNS Zomerland. Deze enquête bestaat uit negen gesloten stellingen die beantwoord worden met behulp van een vijfpuntschaal en drie stellingen waarop de leerkrachten vrij mochten reageren. Met behulp van de laatste drie open stellingen kan er gecontroleerd worden of de leerkrachten daadwerkelijk weten wat het zelfbeeld van een kind is en hoe ze hier op kunnen inspelen. De enquête is te vinden in bijlage 3. In paragraaf 9.1 zijn de resultaten van de negen gesloten stellingen te zien met behulp van een tabel en een grafiek, de antwoorden op de open stellingen staan weergegeven in tabellen in paragraaf 9.2. Aansluitend wordt de conclusie beschreven in paragraaf 9.3.

9.1 Antwoorden gesloten stellingen

Als eerst worden de antwoorden op de gesloten stellingen weergegeven in een tabel en een grafiek. Dit geeft een duidelijk overzicht op de antwoorden. Om deze cijfers te kunnen begrijpen is het handig om de gesloten stellingen bij de hand te hebben. Deze staan hieronder benoemt.

1. Ik weet wat het zelfbeeld inhoudt.
2. Ik weet weke invloed het zelfbeeld op een kind heeft.
3. Ik ben me bewust van de invloed die ik op het zelfbeeld van kinderen kan hebben.
4. Ik kan een positief zelfbeeld herkennen.
5. Ik kan een negatief zelfbeeld herkennen
6. Ik heb zicht op het zelfbeeld van de kinderen in mijn klas.
7. Ik weet hoe ik het beste met een negatief zelfbeeld kan omgaan.
8. Ik weet hoe ik het beste met een positief zelfbeeld kan omgaan.
9. Ik houd zoveel mogelijk rekening met het zelfbeeld van de kinderen in mijn onderwijs.

Kolom1	1: Mee eens	2: Beetje mee eens	3: Neutraal	4: Niet helemaal mee eens	5: Oneens
Stelling 1	9	0	0	0	0
Stelling 2	7	2	0	0	0
Stelling 3	5	4	0	0	0
Stelling 4	7	2	0	0	0
Stelling 5	6	2	1	0	0
Stelling 6	2	6	1	0	0
Stelling 7	2	5	2	0	0
Stelling 8	2	6	1	0	0
Stelling 9	3	6	0	0	0

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Alle stellingen zijn positief opgesteld. Wanneer de leerkracht 'eens' invult, dan betekent dat dat de leerkracht de kennis/vaardigheid die in de stelling benoemd wordt bezit. Wanneer een leerkracht 'oneens' invult, dan betekent dat dat de leerkracht deze kennis/vaardigheid niet bevat. De tabel en grafiek weergeven dat de negen leerkrachten van CNS Zomerland de stellingen 1 t/m 5 hebben beantwoord met 'eens' en 'beetje mee eens'. Dit betekent dat ze zelf vinden dat ze deze kennis/vaardigheid bezitten. Bij de stellingen 6 t/m 9 zijn de meningen meer verdeeld. De meeste leerkrachten antwoorden met het antwoord 'een beetje' mee eens, sommige antwoorden met 'neutraal' en een aantal met 'mee eens'. De antwoorden 'Niet helemaal mee eens' en 'oneens' zijn bij het invullen van deze enquête niet gebruikt door de leerkrachten. Dit betekent dat de leerkrachten zelf vinden dat ze alle kennis en vaardigheden rondom het zelfbeeld beheersen. Dat er op de stellingen 6 t/m 9 minder met het antwoord 'eens' wordt beantwoord is te verklaren door hetgeen wat in de stelling staat. In die laatste vier stellingen wordt er gevraagd naar het handelen van de leerkracht. Weet de leerkracht hoe hij het beste met een leerling om kan gaan die een negatief zelfbeeld heeft en heeft de leerkracht wel zicht op het zelfbeeld van de leerlingen in de klas. De reden waarom de leerkrachten hier niet voluit 'eens' durven te zeggen is omdat iedereen situaties anders interpreteert en hierdoor kan men dus niet voluit beantwoorden dat men weet hoe het exact moet en dat men alle zelfbeelden in de klas helemaal in beeld heeft.

Maar is het wel echt zo dat de leerkrachten van CNS Zomerland zoveel kennis en vaardigheden hebben rondom het zelfbeeld van kinderen? Dit antwoord wordt gegeven in de volgende paragraaf.

9.2 Antwoorden open Stellingen

Stelling 10: Het zelfbeeld van een kind is:

Directeur	De manier waarop een kind over zichzelf denkt.
Onderdirectrice	De manier waarop een kind naar zichzelf kijkt, over zichzelf praat en hoe hij/zij de wereld instapt.
Intern Begeleider	De wijze waarop het kind over zichzelf denkt, voelt en praat.
Lkr. Groep 1/2	Belangrijk voor de ontwikkeling van een kind.
Lkr. Groep 3	Het beeld wat een kind van zichzelf heeft, hoe het zichzelf ziet. Dit bepaalt voor een groot deel hoe je je voelt over jezelf.
Lkr. Groep 4	Hoe hij zichzelf waardeert, ook in relatie tot anderen in relatie tot reële eisen die aan hem/haar gesteld worden.
Lkr. Groep 5-8	Een reflectie van wat zich innerlijk afspeelt. Beïnvloed door diverse factoren, zoals gezin, opvoeding/onderwijsprestatie/omgang met leeftijdgenoten/tv reclames/etc.
Lkr. Groep 5/6	Hoe het kind denkt over zichzelf t.o.v. een ander/taak of opdracht, hoe het kind in het leven staat en wat het denkt wel of niet te kunnen en waarom.
Lkr Groep 7/8	De manier waarop je naar jezelf kijkt en over jezelf denkt. Dit heeft invloed op je gedrag. Hoe je jezelf ziet.

De antwoorden op stelling 10 komen onderling overeen. De ene leerkracht heeft uitgebreider antwoord gegeven dan de ander, maar de strekking is bij allemaal hetzelfde. Met de theorie die eerder verwoord is in hoofdstuk 1 in het achterhoofd, kan geconcludeerd dat de leerkrachten van CNS Zomerland daadwerkelijk kennis hebben van het zelfbeeld van kinderen.

Stelling 11: Het zelfbeeld van een kind herken ik aan:

Directeur	- Manier van omgaan met medeleerlingen - Manier van omgaan met leerkracht(en) - Manier van uitvoering van opdrachten - Lichaamshouding
Onderdirectrice	De manier waarop hij/zij over zichzelf praat. Hoe hij/zij op bepaalde activiteiten reageert en hoe hij/zij hiermee aan de slag gaat. De interactie met andere leerlingen. Hoe hij/zij zich mengt in gesprekken, bijv. kringgesprek.
Interne Begeleider	Gesprekjes waarin kinderen over zichzelf vertellen... gedrag tijdens het spel.
Lkr. Groep 1/2	Gedrag, spontaniteit, verlegen, enz.
Lkr. Groep 3	- Hoe het kind zich gedraagt - Houding van het kind - Non-verbale/verbale uitingen
Lkr. Groep 4	Lichaamshouding, omgaan met frustraties/conflicten, opmerkingen over zichzelf.
Lkr. Groep 5/6/7/8	Gezichtsuitdrukking bij bijvoorbeeld lessen sociale vaardigheid, manier van praten over

	welbevingen/prestaties/uitelijk/vriendschappen/zelfvertrouwen. Omgang met volwassenen, kinderen en leeftijdsgenoten.
Lkr. Groep 5/6	Gezichtsuitdrukkingen en/of reacties na gegeven uitleg of taak/opdracht. Ook nee, dat kan ik toch niet, makkie, simpel, oh ik krijg weer een onvoldoende, weg kijken, buitenspel, afreageren etc.
Lkr Groep 7/8	Lichaamshouding, gezichtsuitdrukking, sociale vaardigheden met klasgenoten/leerkracht. Resultaten op school kunnen ook met een bepaald zelfbeeld te maken hebben.

Bij deze stelling staat vaardigheid centraal. Hoe herkennen de leerkrachten een zelfbeeld? Door een zelfbeeld te kunnen herkennen, kan men hier later ook naar handelen. De leerkrachten benoemen allemaal de omgang met anderen en de lichaamshouding. Dit zijn ook de twee hoofdpeilers voor het kunnen herkennen van een zelfbeeld bij kinderen. Een kind wat sociaal vaardig is en een open lichaamshouding heeft, heeft een positief zelfbeeld. Kinderen die meer gesloten van houding zijn en in met de omgang met andere moeite hebben, hebben in veel gevallen een negatief zelfbeeld. De leerkrachten van CNS Zomerland hebben dus inderdaad de vaardigheid om het zelfbeeld van kinderen te kunnen herkennen.

Stelling 12: Ik houd rekening met het zelfbeeld van de kinderen in mijn onderwijs door:

Directeur	- De hoogte van de eisen die ik aan een kind stel - De hoeveelheid complimenten - De inhoud van de gesprekken die ik met een kind voer
Onderdirectrice	Ze positief aan te moedigen, te belonen, te beoordelen, etc. Niet teveel ingaan op negatieve opmerkingen. Vooral kijken naar wat ze kunnen. Kinderen proberen te stimuleren om iets toch te doen. Ze helpen bij nieuwe spannende dingen.
Interne Begeleider	Een breed aanbod te realiseren: voor iedereen iets!
Lkr. Groep 1/2	Complimenten geven, kinderen anders benaderen.
Lkr. Groep 3	- In gesprek te gaan met kinderen (oorzak-gevolg-actie) - Rekening houden met verschillen - Positieve feedback geven
Lkr. Groep 4	Positieve dingen te benadrukken, complimenten, gesprekken → iedereen is anders en iedereen mag er zijn, fouten maken mag, faalangstige leerlingen extra bevestiging geven.
Lkr. Groep 5/6/7/8	Te observeren, in gesprek te gaan, tijdens sovalessen, drama, crealesen, in gesprekken met ouders/opvoeders/schoolarts.
Lkr. Groep 5/6	Te benoemen, ik help jou straks even, wij zullen er samen naar kijken, ik zorg voor een extra opdracht, aai over de bol, gesprekje samen etc.
Lkr Groep 7/8	Eerst positief feedback geven, daarna aangeven wat ander/beter kan. Praten met kinderen wanneer zij bijv. bijzonder gedrag vertonen.

Het is erg belangrijk om als leerkracht een positieve begeleidingsstijl te gebruiken. Dit is eerder beschreven in paragraaf 1.4 van het theorie-deel. Aan de antwoorden van de leerkrachten van CNS Zomerland is te zien dat zij allemaal voor die positieve begeleidingsstijl te kiezen. Ze doen dit door positieve feedback/complimenten te geven, rekening te houden met verschillen, aangeven wat beter kan, praten met kinderen, belonen/bemoedigen, en een aanbod te creëren voor iedereen.

Vraag 13: Eventuele opmerkingen:

Directeur	Het komt voor dat een leerkracht een beeld van een kind vormt zonder dat zij/hij in gesprekken met het kind nagaat of dit beeld klopt. Het is belangrijk om het zelfbeeld van een kind niet te baseren op aannames
Onderdirectrice	-
Interne Begeleider	-
Lkr. Groep 1/2	-
Lkr. Groep 3	-
Lkr. Groep 4	Leuk onderzoek
Lkr. Groep 5/6/7/8	Zelfbeeld herkenning van jezelf(leerkracht) is ook heel belangrijk!
Lkr. Groep 5/6	-
Lkr Groep 7/8	-

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

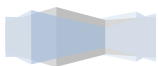
Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

9.3 Conclusie

Uit de besproken resultaten in paragraaf 9.1 en 9.2 kan geconcludeerd worden dat de leerkrachten van CNS Zomerland goed op de hoogte zijn van de kennis en de vaardigheden rondom het zelfbeeld van kinderen. Men weet wat het zelfbeeld is, hoe men het zelfbeeld kan herkennen en hoe men ermee moet omgaan.

10. Conclusies praktijkdeel

10.1 Zelfbeeld van kinderen uit kindertekeningen

Dit onderwerp wordt behandeld in hoofdstuk 7. In hoofdstuk 7 staan de gegevens weergegeven van de analyse van de kindertekeningen en de enquête van de kinderen. Met behulp van de resultaten die in dit hoofdstuk besproken worden kan er een deel van de praktijkvraag en de complete onderzoeksvraag beantwoord worden. De antwoorden op deze vragen geven ook antwoord op de probleemstelling.

Praktijkvraag

Is het zelfbeeld van kinderen af te lezen uit kindertekeningen?

Het zelfbeeld van kinderen is af te lezen uit kindertekeningen. Vanuit de theorie komt naar voren dat kinderen hun zelfbeeld projecteren in personen die ze tekenen. Ook waren er een aantal analyse methoden om achter het sociaal-emotionele welzijn van kinderen te komen. Wel was het nog de vraag of deze theorie zich zou bewijzen in de praktijk. Met behulp van de tekeningen en hulpmiddelen die in dit onderzoek zijn ingezet is het mogelijk om het zelfbeeld van kinderen af te lezen uit kindertekeningen.

Om te kunnen controleren of het echt mogelijk is om een kloppend zelfbeeld af te lezen uit tekeningen, is er gebruik gemaakt van een enquête onder de deelnemende kinderen. Wanneer de resultaten van de analyse van de tekeningen en de analyse van de enquête met elkaar worden vergeleken, komt naar voren dat er zeventien analyses met elkaar overeen komen en er maar drie analyses afwijken. In die gevallen heeft de analyse van de tekening de doorslag laten geven. Een enquête is confronterend en het kan zijn dat de leerlingen hierdoor de antwoorden invullen waarvan ze denken dat de juf die goed vindt. De zeventien analyses die overeen komen bewijzen dat het mogelijk is om het zelfbeeld van kinderen af te lezen uit kindertekeningen.

Onderzoeksvraag

Is er verschil in het zelfbeeld van kinderen met een leerstoornis en kinderen die dit niet hebben? Uit de resultaten die worden weergegeven in hoofdstuk 7 blijkt dat zes kinderen met een leerstoornis en negatief zelfbeeld hebben. Bij de kinderen zonder leerstoornis zijn er maar twee kinderen die een negatief zelfbeeld hebben. Dit betekent dat er onder de kinderen met een leerstoornis meer negatieve zelfbeelden bestaan. Dit bevestigt ook de hypothese aan het einde van het theoriedeel.

10.2 Kindertekeningen en de expertise van de leerkracht

In hoofdstuk 8 is er antwoord gegeven op het andere deel van de praktijk vraag:

Is het zelfbeeld van kinderen af te lezen uit kindertekeningen en **wat vraagt dit van de expertise van de leerkracht?**

Bij dit hoofdstuk hoort ook de volgende deelvraag:

Wat vraagt het afnemen en het analyseren van het zelfbeeld van kinderen met behulp van kindertekeningen van de expertise van de leerkracht?

Deze vragen zijn beantwoord met behulp van een competentieprofiel. Dit competentieprofiel is samengesteld vanuit de ervaringen die de onderzoeker heeft opgedaan tijdens het praktijkonderzoek. De onderzoeker heeft zelf aan den lijve meegemaakt wat er voor nodig is om kindertekeningen af te nemen en te analyseren. In de volgende alinea staat het competentieprofiel weergegeven. Verder is in hoofdstuk 8 de informatie en zijn de hulpstukken toegevoegd die de leerkracht nodig heeft om de kennis die in het competentieprofiel verwoord staat te kunnen beheersen.

Competentieprofiel

De leerkracht heeft kennis van:

- de psychologie van het zelfbeeld.
- de psychologie van kindertekeningen.
- de betekenis van de bladspiegel.
- de vijf thema's met kenmerken van Koppitz.
- de tekenontwikkeling van kinderen op de basisschool.

De leerkracht kan:

- een veilige en vertrouwde sfeer onder de leerlingen creëren.
- een vertrouwensband met de leerlingen opbouwen.

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

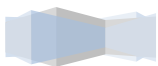
2012/ 2013

- een positief of negatief zelfbeeld herkennen.
- zich inleven in kinderen.
- zich inleven in de tekeningen van kinderen.
- kindertekeningen analyseren m.b.v. de vijf thema's met kenmerken van Koppitz en de symboliek van de bladspiegel

10.3 CNS Zomerland en het zelfbeeld

In hoofdstuk 9 van het praktijkdeel is de laatste deelvraag beantwoord. Dit was de volgende deelvraag: Wat weten de leerkrachten van CNS Zomerland van het zelfbeeld en hoe houden ze hier rekening mee?

Om deze vraag te kunnen beantwoorden is er een enquête afgenomen onder de leerkrachten van CNS Zomerland. Uit deze enquête bleek dat de leerkrachten van CNS Zomerland goed op de hoogte zijn van het zelfbeeld. Men weet wat het zelfbeeld is, hoe men hier het beste mee om kan gaan, hoe men het zelfbeeld kan herkennen en men houdt rekening met het zelfbeeld van de kinderen in het onderwijs.

11. Discussie

11.1 Ontdekkingen

Vanuit de theorie werd er gezegd dat kinderen hun zelfbeeld projecteren in de tekeningen die ze maken, maar dat het lastig is om het zelfbeeld uit deze tekeningen te analyseren. Er zijn meerdere hulpstukken door verschillende psychologen ontworpen om dit te kunnen doen. Wel kwam er steeds naar voren dat het belangrijk is dat men zich niet blind te staart op de hulpstukken, maar ook het gevoel te gebruiken wat men bij deze tekeningen krijgt. Het is dus volgens de theorie wel mogelijk om het zelfbeeld van kinderen af te lezen uit tekeningen. Toch kwam deze mogelijkheid heel twijfelachtig naar voren. Door zelf verschillende theorieën en onderzoeksmethoden te bundelen is het mogelijk geworden om het praktijkonderzoek te kunnen uitvoeren. Met dit afstudeeronderzoek is bewezen dat het mogelijk is om als leerkracht het zelfbeeld van de kinderen uit de klas te kunnen aflezen uit de tekeningen die het maakt. Om het zelfbeeld te kunnen aflezen moeten er wel specifieke tekeningen gemaakt worden. Welke tekeningen dit zijn, staat beschreven in de onderzoeksopzet.

Tijdens dit onderzoek is ook de theorie over leerstoornissen besproken. In het betreffende hoofdstuk staat een onderzoek onder volwassenen met een leerstoornis beschreven. Uit dit onderzoek bleek dat de deelnemers zich op sociaal-emotioneel gebied als kind niet prettig voelden. Op het moment dat de deelnemers een blad met eigenschappen voor de neus kregen en moesten invullen welke eigenschappen bij hen pasten, kwam er naar voren dat de deelnemers zichzelf zowel positieve als negatieve eigenschappen toekennen. Hieruit volgt de conclusie dat de deelnemers geen positief zelfbeeld hebben, maar ook geen negatief zelfbeeld. Onder kinderen met een leerstoornis is er nog weinig tot geen onderzoek gedaan naar het zelfbeeld. Hierdoor is het vanuit de theorie onduidelijk of er verschil is in het zelfbeeld van kinderen met een leerstoornis en kinderen die deze niet hebben. Uit dit onderzoek is naar voren gekomen dat er onder kinderen met een leerstoornis meer negatieve zelfbeelden bestaan dan onder kinderen zonder leerstoornis. Dit zijn nieuwe inzichten voor de theorie.

11.2 Evaluatie

Het onderzoek is gehouden onder twintig kinderen van dezelfde school. Van deze twintig kinderen hadden tien kinderen een leerstoornis en tien kinderen hadden deze niet. Om de ontdekte inzichten te bevestigen of te versterken is verder onderzoek nodig.

Het onderzoek wat onder de leerkrachten van CNS Zomerland is gehouden is een kleinschalig onderzoek. Het geeft een duidelijk beeld weer van hoe het zit met de kennis en vaardigheden van de leerkrachten van CNS Zomerland. Maar hoe zit het dan met de andere scholen?

De kindertekeningen hadden mogelijk nog waardevoller kunnen zijn wanneer de tekeningen waren afgenomen door de eigen groepsleerkracht. Deze leerkracht heeft al een vertrouwensband met de kinderen en kent de kinderen. Het verder observeren tijdens het tekenen kunnen de groepsleerkrachten ook. Mogelijk was deze aanpak nog waardevoller geweest, omdat de kinderen zich nog veiliger hadden gevoeld.

Dit onderzoek is een opzet geweest naar meerdere vervolgonderzoeken rondom de onderwerpen zelfbeeld, leerstoornis en kindertekening.

11.3 Nieuwe onderzoeksvragen

Het literatuuronderzoek, het uitvoeren van het praktijkdeel en het analyseren van de gegevens heeft mij tot nieuwe onderzoeksvragen geleid.

- Hoe zit het met de kennis en vaardigheden rondom het zelfbeeld van alle leerkrachten in Nederland?
- Heeft een groot deel van de kinderen met een leerstoornis een negatief zelfbeeld?
- Bestaan er meer positieve zelfbeelden onder de meisjes dan onder de jongens?
- Is het mogelijk om het zelfbeeld van een kind af te lezen uit één tekening?

Deze vragen zijn bijna allemaal gericht op een grootschalig onderzoek om de ontdekte inzichten te kunnen bevestigen of versterken.

12. Aanbevelingen

Probleemstelling

De kinderen met een leerstoornis. Hoe denken die over zichzelf? Is het zelfbeeld wat ze hebben gelijk aan de kinderen zonder leerstoornis of hebben ze juist een verhoogd risico op een negatief zelfbeeld? Als leerkracht wil men ieder kind op pedagogisch en didactisch gebied zoveel mogelijk ondersteunen. Om dit te kunnen doen, heeft men inzicht nodig in het zelfbeeld van de kinderen in de klas. Het zou wel erg handig zijn als men het zelfbeeld van de kinderen in de klas kan aflezen uit de tekeningen die het maakt. Is dit wel mogelijk?

Het zelfbeeld van kinderen wordt steeds belangrijker in het onderwijs. Men is steeds meer bezig met de behoeften van de kinderen op pedagogisch en didactisch gebied. Vaak tasten de leerkrachten nog in het duister wat het kind op pedagogisch gebied nu precies nodig heeft. Om te weten wat een kind echt nodig en hoe het in zijn vel zit is het inzicht hebben in het zelfbeeld van het kind erg belangrijk.

Een zelfbeeld van een kind kan men bepalen door meerdere observatie lijsten in te vullen of het gevoel achterna te lopen. Maar hoe makkelijk zou het zijn als men de kinderen gewoon een aantal tekeningen kan laten maken en men gelijk zicht heeft op het sociaal-emotionele welzijn van de kinderen in de klas.

Uit het onderzoek blijkt dat het mogelijk is om het zelfbeeld van een kind af te lezen uit de tekeningen die het maakt. Als men als leerkracht op de hoogte is van de theorieën die beschreven zijn in het theorie-deel, dan kan men dingen signaleren uit de tekeningen die de kinderen maken tijdens de beeldende vorminglessen. Als leerkracht kan men zeer essentiële informatie halen uit de tekeningen die de kinderen in de klas maken.

Een tekening geeft de leerkracht inzicht in de wereld van het kind. Neem een keer de tijd om een tekening van het kind zelf, zijn huis of zijn gezin eens goed te bekijken. Kijk goed wat het kind in deze tekening uit. Het is zijn manier van communiceren. Sommige dingen kunnen kinderen nog niet benoemen. De dingen die ze niet kunnen benoemen uiten ze in tekeningen zonder dat ze het zelf door hebben.

Er is nu bekend dat het zelfbeeld van een kind is af te lezen uit tekeningen die het maakt. Maar wat er is ook bekend is vanuit dit onderzoek, is dat er onder de kinderen met een leerstoornis meer kinderen met een negatief zelfbeeld bestaan dan bij de kinderen die deze niet hebben.

Houdt dus als leerkracht de kinderen met leerstoornis goed in de gaten. Doe dit niet alleen op didactisch niveau, maar vooral op pedagogisch niveau. In Hoofdstuk 1 staat beschreven dat een kind met een negatief zelfbeeld minder presteert dan het zou kunnen. Een positief zelfbeeld is voor een kind dus van essentieel belang!

Bibliografie

- Bongaard, B., & Sas, J. (2005). *Vakbekwaam onderwijzen*. Groningen/Houten: Wolters Noordhoff.
- Bringmans, M., & Cooreman, A. (2002). *Leren levne met leerstoornissen, ik heet niet dom*. Leuven/Leusden: Acco.
- Cox, M. (1993). *Children's drawings of the human figure*. Trowbridge : Redwood books .
- Datvw. (2011, 10 8). Opgeroepen op 12 5, 2012, van Mens-en-gezondheid: <http://mens-en-gezondheid.infonu.nl/kinderen/84183-drie-basisbehoeften-voor-elk-mens.html>
- Dieleman, A., & Span, P. (1992). *Pedagogiek van de levensloop*. Amersfoort/Heerlen: Acco.
- Drs. Dijkstra, R., & Drs. Meer van der, N. (2000). *Adaptief onderwijs in een lerende school*. Utrecht: APS.
- Drs. Mooren, J. (sd). Opgeroepen op 12 5, 2012, van Humanistische canon: http://www.humanistischecanon.nl/humanistische_psychologie/maslow
- Eddy, S. (2010, Februari 21). *Children's drawings: what can we infer from them?* Opgeroepen op Januari 9, 2013, van psychohawks: <http://psychohawks.wordpress.com/2010/02/21/childrens-drawings-what-can-we-learn-from-them/>
- Fleck-Bangert, R. (1995). *Kinderen tekenen, ontwikkeling en achtergronden*. Drukkerij Erasmus: Wetteren.
- Ghesquière, P., & Ruijsenaars, A. J. (1998). *Ernstige leer- en gedragsproblemen op school, bijdragen uit onderzoek en praktijk*. Leuven/Amersfoort : Acco.
- Janssens, H., & Woltjer, G. (2006). *Hoe ga je om met kinderen op school? competenties in de praktijk*. Groningen/Houten: Wolters Noordhoff.
- Janssens, H., & Woltjer, G. (2010). *Hoe ga je om met kinderen op school? Competenties in de praktijk*. Groningen/Houten: Wolters Noordhoff.
- Kloosterboer, K. (2003). *Kindertekeningen*. Amersfoort: Wilco.
- Kohnstamm, R. (2002). *Ik ben ik, de ontdekking van het zelf*. Amsterdam: De Bezige Bij.
- Kohnstamm, R. (2002). *Kleine ontwikkelingspsychologie, de schoolleeftijd*. Houten/Diegem: Bohn Stafleu van Loghum.
- Koppers, P., & Winter, d. (1986). *Kinderen leren tekenen*. de Bilt: Cantecleer bv.
- Meykens, S., & Cluckers, G. (2000). *Kindertekeningen, in ontwikkelingspsychologisch en diagnostisch perspectief*. Leuven: Acco.
- Onbekend. (sd). Opgeroepen op 10 16, 2012, van You-tube: <http://www.youtube.com/watch?v=YL96xnn8pgU>
- Thomas, V. G., & Silk, M. A. (1993). *De psychologie van kindertekeningen*. Amsterdam: Swets & Zeitlinger.
- Tijsseling, I. (2004, Juli). *Kindertekeningen als diagnostisch middel*. Opgeroepen op Januari 2013, 17, van Universiteit van Amsterdam : <http://dare.uva.nl/document/9603>
- Velhuizen, M. (2009, juli 17). Opgeroepen op mei 22, 2013, van hbo-kennisbank: <http://www.hbo-kennisbank.nl/nl/page/hborecord.view/?uploadid=ede%3Aoi%3Arepository.samenmaken.nl%3Ampid%3A10064>

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Nawoord

Aan het einde van dit afstudeeronderzoek durf ik te zeggen dat dit een waardevol afstudeeronderzoek is geweest. Er zijn nieuwe inzichten ontdekt die verrijkend zijn voor de beroepspraktijk, maar ook voor de literatuur.

Het maken van dit afstudeeronderzoek heeft mij veel kennis gebracht en ook nieuwe vaardigheden. Zo heb ik geleerd om kindertekeningen te analyseren, maar beheers ik ook de theorie rondom het zelfbeeld, leerstoornissen en kindertekeningen.

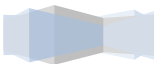
Dat de theorie en de praktijk in de onderzoek op elkaar aansluiten maakt het zo waardevol. Wat vanuit de theorie twijfelachtig naar voren kwam, is met dit afstudeeronderzoek bewezen dat het klopt.

Tijdens het maken van dit onderzoek hebben meerdere personen mij geholpen. Deze personen wil ik graag bedanken.

Als eerste mijn afstudeerbegeleidster Annemarie ten Have bedanken, die altijd voor mij klaar stond op het moment dat ik vragen had of vastliep. Verder wil ik de leerlingen van CNS Zomerland bedanken voor het meewerken aan mijn onderzoek. Ook wil ik de leerkrachten van CNS Zomerland bedanken. Zonder mijn onderzoeksgroep was ik niet tot deze resultaten gekomen.

U wil ik ook hartelijk danken voor het lezen van mijn afstudeeronderzoek en hoop dat dit onderzoek u verrijking heeft gebracht.

Vriendelijke groeten,
Marleen Mijs

Bijlagen

Bijlage 1

Positief zelfbeeld

'Kenmerken van kinderen met een positief zelfbeeld (mede gebaseerd op Hamachek, 1982) zijn:

- Ze kunnen tevreden zijn met een goed resultaat.
- Ze tonen bij nieuwe taken of situaties weinig of geen terughoudendheid (tonen een 'attack-skill') en hebben vertrouwen in de (succesvolle) afloop.
- Vergelijken hun prestaties niet met die van anderen, maar met eigen prestaties in het verleden.
- De prestaties lijden er niet onder wanneer je meekijkt.
- Ze voelen zich gestimuleerd wanneer er (hoge) eisen aan hen gesteld worden.
- Bij moeilijkheden tijdens het uitvoeren van een opdracht voelen ze zich uitgedaagd en willen ze het eerst zelf doen ('Niet voorzegen!')
- Ze stemmen hun gedrag beter af op de taakeisen en kunnen, als ze er niet uitkomen, hun aanpak bijstellen.
- Ze schrijven goede prestaties doorgaans toe aan eigen kunnen en inspanning.
- Ze zien fouten maken en onvoldoendes halen weliswaar als liever te vermijden, maar niet als rampzalige gebeurtenissen.
- Ze zijn niet bang voor reacties van anderen op wat ze doen. ze kunnen kritiek evalueren, weerleggen of nuttig gebruiken.
- Ze voelen zich op hun gemak in het gezelschap van mensen die ze om de een of andere reden als superieur beschouwen en nemen kennis en vaardigheden van hen over.
- Ze denken over het algemeen in positieve termen over anderen. Ze kunnen zich verheugen in het succes van een ander. Ze kunnen iemands prestatie bewonderen zonder gevoelens van naijver.
- Ze gaan er in eerste instantie vanuit dat anderen hen zullen accepteren.' (Bongaards & Sas, 2005)

Negatief zelfbeeld

'Kenmerken van kinderen met een negatief zelfbeeld zijn:

- Ze voelen bij nieuwe taken of situaties faalangst en verwachten mislukking.
- Ze zijn geneigd om de eigen prestaties voortdurend te vergelijken met die van anderen.
- Ze hebben de neiging hun eigen prestaties voortdurend te vergelijken met die van anderen.
- Ze presteren minder wanneer er door een ander meegekeken wordt.
- Ze voelen zich snel overvraagd, waardoor de prestaties afnemen.
- Bij moeilijkheden tijdens het maken van een opdracht geven ze het onmiddellijk op of wachten op hulp.
- Ze benaderen iedere taak met dezelfde aanpak, ook al heeft deze in het verleden geen positief resultaat opgeleverd.
- Ze schrijven goede prestaties toe aan toeval of factoren die buiten zichzelf liggen.
- Ze zien slechte resultaten als het zoveelste bewijs dat ze het toch niet kunnen.
- Ze zijn bang voor de reacties van anderen op wat ze doen. ze zijn overgevoelig voor kritiek en kunnen deze moeilijk incasseren; ze schieten onmiddellijk in een verdediging of raken ontmoedigd.
- Ze voelen zich snel bedreigd door andere personen die zij om de een of andere reden als superieur beschouwen.
- Ze zijn snel geneigd om anderen te bekritisieren of om prestaties van anderen te bagatelliseren.
- Ze verwachten van tevoren al door anderen afgewezen te worden.' (Bongaards & Sas, 2005)

Bijlage 2**Enquête kinderen**

Deze enquête is ontworpen met behulp van een eerder afstudeeronderzoek rondom het zelfbeeld van kinderen. Deze student deed onderzoek naar het verbeteren van het zelfbeeld van de kinderen. Om te kunnen vergelijken of er verandering optrad in het zelfbeeld, heeft ze als meetinstrument gebruik gemaakt van een enquête. Deze enquête is door de student zelf gemaakt. De enquête die in haar onderzoek gebruikt is, is basis van de enquête voor dit onderzoek. Deze enquête is uitgebreid met extra vragen, waardoor het gewenste resultaat gemeten kon worden. Deze enquête is dus deels afkomstig van Mariële Veldhuizen, 2009 (Veldhuizen, 2009) en deels door mijzelf samengesteld.

Vul deze enquête zo eerlijk mogelijk in.

Kies steeds het antwoord wat het beste past bij wat jij denkt.

Naam:

Groep:

Ik voel me fijn in de klas.	ja / nee / soms
Ik vind het leuk om een beurt te krijgen.	ja / nee / soms
Ik vind het erg als ik een fout maak.	ja / nee / soms
Ik ben trots op mijn schoolwerk.	ja / nee / soms
Andere kinderen vinden mij aardig.	ja / nee / soms
Ik ben meestal vrolijk.	ja / nee / soms
Nieuwe dingen vind ik spannend.	ja / nee / soms
Ik doe altijd mijn best op school.	ja / nee / soms
Ik vind het leuk op school.	ja / nee / soms

Ik ben goed in:
Ik ben niet zo goed in:
Welk cijfer geef jij jezelf?
1   2   3   4   5   6   7   8   9   10

Dankjewel voor het invullen!

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Nakijksleutel

Ik voel me fijn in de klas.	ja / nee / soms
Ik vind het leuk om een beurt te krijgen.	ja / nee / soms
Ik vind het erg als ik een fout maak.	ja / nee / soms
Ik ben trots op mijn schoolwerk.	ja / nee / soms
Andere kinderen vinden mij aardig.	ja / nee / soms
Ik ben meestal vrolijk.	ja / nee / soms
Nieuwe dingen vind ik spannend.	ja / nee / soms
Ik doe altijd mijn best op school.	ja / nee / soms
Ik vind het leuk op school.	ja / nee / soms
Ik ben goed in:	
Ik ben niet zo goed in:	
Welk cijfer geef jij jezelf?	
1 2 3 4 5 6 7 8 9 10	

Groen = Positief zelfbeeld

Oranje = Twijfelachtig

Rood = Negatief zelfbeeld

Bijlage 3

Enquête leerkrachten

Deze enquête is door mijzelf samengesteld. Dit is gedaan met behulp van de theorie die staat beschreven in hoofdstuk 1 van het theoriedeel. De enquête is zo kort en krachtig mogelijk gemaakt, waardoor het voor de leerkrachten geen grote belasting was om de enquête in te vullen.

Enquête AfstudeerOnderzoek Marleen

Leerkrachten en het zelfbeeld van kinderen

Wat weet de beroepspraktijk van het zelfbeeld van kinderen en hoe gaan ze hiermee om? Dit is de vraag die centraal staat tijdens deze enquête. Met de reacties op deze enquête kan ik kijken of de theorie die ik heb gevonden over de leerkracht en het zelfbeeld van kinderen in de beroepspraktijk ook naar voren komt en of in welke mate er in de beroepspraktijk rekening wordt gehouden met het zelfbeeld van kinderen.

De enquête bestaat uit negen stellingen en drie openvragen. Aan het einde van deze enquête is er nog ruimte voor eventuele opmerkingen die je nog zou willen geven. Vul deze enquête zo eerlijk mogelijk in. De gegevens van deze enquête zullen anoniem in mijn AfstudeerOnderzoek worden verwerkt. Succes met invullen!

Naam leerkracht:
Groep:

	Eens	2	3	4	5
1. Ik weet wat het zelfbeeld inhoudt.	1	2	3	4	5
2. Ik weet welke invloed het zelfbeeld op een kind heeft.	1	2	3	4	5
3. Ik ben me bewust van de invloed die ik op het zelfbeeld van kinderen kan hebben.	1	2	3	4	5
4. Ik kan een positief zelfbeeld herkennen.	1	2	3	4	5
5. Ik kan een negatief zelfbeeld herkennen.	1	2	3	4	5
6. Ik heb zicht op het zelfbeeld van de kinderen in mijn klas.	1	2	3	4	5
7. Ik weet hoe ik het beste met een negatief zelfbeeld kan omgaan.	1	2	3	4	5
8. Ik weet hoe ik het beste met een positief zelfbeeld kan omgaan.	1	2	3	4	5
9. Ik houd zoveel mogelijk rekening met het zelfbeeld van de kinderen in mijn onderwijs.	1	2	3	4	5
10. Het zelfbeeld van een kind is:					

11. Het zelfbeeld van een kind herken ik aan:

12. Ik houd rekening met het zelfbeeld van de kinderen in mijn onderwijs door:

13. Eventuele opmerkingen:

Ben ik anders dan anderen??!

Zelfbeeld, leerstoornis, kindertekening

Marleen Mijs

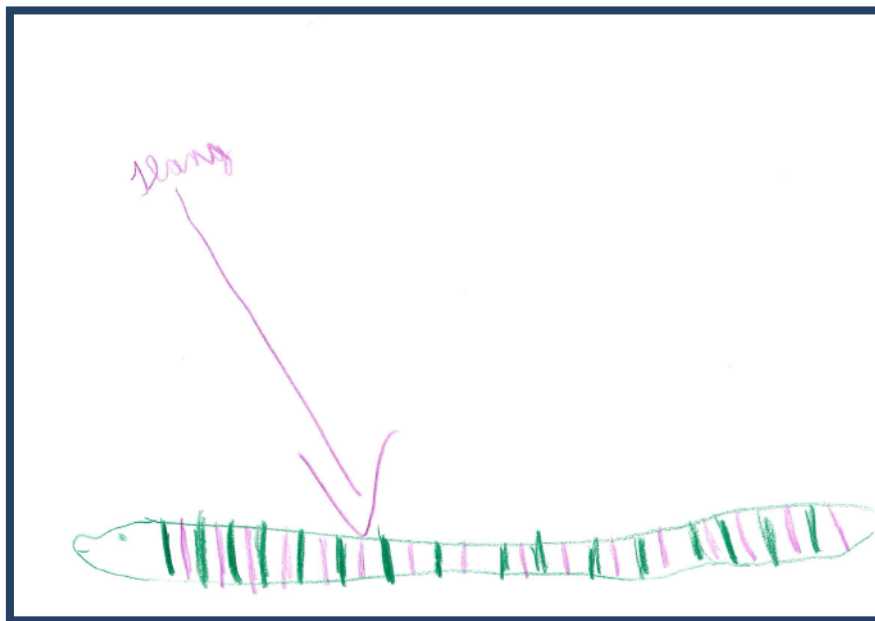
090143

Leraar Basisonderwijs

2012/ 2013

Bijlage 4

Tekeningen kind met negatief zelfbeeld

Bijlage 5

Tekeningen kind met positief zelfbeeld

